

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

**Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра всесвітньої історії**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ: ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ
ПРОЦЕСИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

**Спеціальність: 032 «Історія та археологія»
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)**

Виконав:

Коваль Марсель Олегович,
студент групи ІСб-4-21-4.0 д

Науковий керівник:

Завадський Віталій Миколайович, доцент
кафедри всесвітньої історії, кандидат
історичних наук

Роботу захищено «___» _____ 20__р.

Оцінка _____

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	
1.1 Історіографія	5
1.2 Джерельна база	7
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	
2.1. Політичні та соціально-економічні чинники еміграції з українських земель до Польщі після Першої світової війни 10	
2.2 Основні ідеї українських політичних організацій	16
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ПОЛЬЩІ	
3.1 Взаємодія українських емігрантських організацій та партій з польською владою та іншими національними меншинами	27
3.2 Діяльність українських націоналістів у суспільно-політичному житті Польської Республіки	35
3.3 Вплив політичної української еміграції на розмаїття Польщі та взаємопроникнення культур	40
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність теми. Відносини між Україною та Польщею значно покращились у часи незалежності, порівняно з міжвоєнним періодом або козацькою добою. Сьогодні Україна знову переживає масштабну війну на своїх територіях через агресію Російської Федерації, схожу на ту, що відбулася понад сто років тому, коли більшовики захопили Україну і зруйнували надію на побудову власної держави після розпаду Російської імперії. Тоді почалась еміграція українців, і частина культурних та політичних діячів оселилась у новій Польській республіці, яка в 1921 році окупувала майже всю західну частину України, збільшивши своє населення на значну кількість українців.

Сьогодні ми знову переживаємо еміграцію, переплітаючи ці сторінки спільної історії. Водночас, якщо в сучасності Польща активно допомагає Україні, надаючи підтримку біженцям та зброєю для збереження незалежності, то в міжвоєнний період польська влада була значно жорсткішою до українців, активно подавляючи діяльність націоналістів. Саме тоді почалась боротьба за нову українську національну ідею, що втілювалась на дипломатичному та підпільному рівнях. Однією з найбільш досліджених організацій цього періоду є ОУН, яка стала апогеєм боротьби українських націоналістів у другій Речі Посполитій. У своєму дослідженні я вирішив простежити діяльність української політичної та культурної еміграції та їхні ідеї на самому початку окупації Польщею українських земель і до створення ОУН.

Мета дипломної роботи — проаналізувати діяльність та розвиток української політичної еміграції та діячів культури в суспільстві та в політичній парадигмі Польської республіки 1920-1930 рр.

Завдання дипломної роботи:

Виявити та систематизувати основні політичні та соціально-економічні чинники, що зумовили хвилі української еміграції до Польщі у міжвоєнний період.

Проаналізувати процес формування та діяльність ключових українських політичних організацій та партій в еміграції у Польщі.

Дослідити особливості взаємодії політичних організацій українських

емігрантів з урядовими та неурядовими структурами Польщі, а також з представниками інших національних меншин.

Охарактеризувати основні напрями діяльності українських емігрантських інституцій у сфері освіти, культури та релігії, спрямовані на збереження національної ідентичності.

Визначити вплив української еміграції на культурне життя Польщі та простежити процеси взаємопроникнення української та польської культур у міжвоєнний період.

Порівняти політичну та культурну активність різних хвиль української еміграції в Польщі у міжвоєнний період та виявити спільні й відмінні риси.

Об'єкт дослідження – українці та українська еміграція в другій Речі Посполитій в міжвоєнний період ХХ ст.

Предметом дослідження є ідея та діяльність українських політиків, націоналістів та культурних діячів на окупованих Польщею українських землях та в самій Польщі.

Хронологічні межі визначаються початком окупації Польщею західних українських земель до сформування Організації українських націоналістів, тобто 1920 – 1930 роки.

Географічні межі – окуповані Польщею землі, де проживали українці (Галичина, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь) та власне сама територія Польської республіки.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи стали принципи історизму та наукової об'єктивності. Використання історико-генетичного і порівняльно-історичного підходів дозволило виявити комплекс причинно-наслідкових зв'язків і особливостей у розвитку українських спільнот в Польщі. Застосування методів порівняльного вивчення і дескрипції дозволило реконструювати особливості життя та діяльності українців. При аналізі джерел використані методи текстологічного дослідження, герменевтики та інші.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1.1 Історіографія

Дослідження політичного життя української еміграції в Польщі міжвоєнного періоду (1918–1930) має багат шарову й складну історіографію, що склалася на перетині української, польської, європейської наукових традицій. Ця тематика перебувала в полі зору як істориків-емігрантів, так і сучасних науковців, які досліджують українсько-польські взаємини, історію українського національного руху та феномен політичної еміграції.

Початковий етап осмислення української еміграції в Польщі пов'язаний із працею самих учасників подій, передусім членів уряду УНР та активістів політичних партій, які опинилися на території Другої Речі Посполитої після поразки визвольних змагань. Найбільш відомими стали мемуарні праці Симона Петлюри, Володимира Винниченка, Ісаака Мазепи, Андрія Ніковського, що містять цінні фактичні матеріали, хоч і не позбавлені суб'єктивізму.

Значний внесок зробили також публікації в українській емігрантській пресі Варшави, Львова та інших міст, зокрема у виданнях «Тризуб», «Нова Україна», «Сучасна Україна», «Діло». Ці джерела дозволяють простежити ідеологічні дискусії, становлення емігрантських політичних структур та реакцію українського суспільства на польську політику.

У радянській історіографії тема української еміграції в Польщі розглядалася переважно в контексті «контрреволюційної діяльності буржуазних націоналістів». Дослідження мали здебільшого пропагандистський характер. В українських радянських енциклопедіях та узагальнюючих працях, як-от багатотомна «Історія Української РСР», українська еміграція або замовчувалася, або демонізувалася. Водночас ці праці становлять певний інтерес як приклад офіційного дискурсу та ідеологічного конструювання історії.

У міжвоєнний період польські історики розглядали українську еміграцію крізь призму «українського питання» в рамках політики пацифікації, інкорпорації та

державної безпеки. Зокрема, у працях Юзефа Пілсудського та його соратників наявна концепція федералізму та спроби використати українську еміграцію як антибільшовицький чинник.

У повоєнній польській історіографії тема української еміграції залишалася маргіналізованою або ж подавалася в контексті «українського буржуазного націоналізму», подібно до радянського підходу. Проте з 1990-х років, після демократичних змін у Польщі, з'явилися нові, об'єктивніші праці польських істориків (наприклад, Гжегожа Мотики, Мацея Ганкарського, Томаша Шевченка), які звертають увагу на складність українсько-польських взаємин, феномен української політичної еміграції та її роль у міжвоєнному житті.

Західні історики — особливо українського походження (Олександр Оглоблин, Іван Лисяк-Рудницький, Ярослав Пастернак, Любомир Винар) — вивчали українську еміграцію в ширшому контексті національного руху та геополітичної боротьби в Центрально-Східній Європі. Їхні праці відзначаються високим аналітичним рівнем, концептуальною чіткістю та намаганням поєднати емпіричні дані з теоретичними узагальненнями. Особливо вагомим є внесок діаспорної науки Канади та США, де зберігалися архіви політичних діячів та емігрантських структур.

Також заслуговують на увагу праці Романа Шпорлюка, Тараса Гунчака, Марка фон Гагена, які розглядали українську еміграцію в рамках постімперського простору після Першої світової війни.

Після 1991 року українські історики здобули змогу вільно досліджувати історію еміграції. З'явилися ґрунтовні монографії та дисертації, присвячені українському політичному життю в Польщі. Серед них варто згадати праці Ярослава Дашкевича, Олександра Зайцева, Сергія Білокона, Тетяни Осташко, Віталія Скальського, які аналізують діяльність уряду УНР в екзилі, партій УСДП, УНДО, УВО, ОУН та інші аспекти емігрантського життя.

Новітні дослідження дедалі частіше звертаються до порівняльного аналізу еміграційних середовищ у Польщі, Чехословаччині, Німеччині та Франції. Актуальним стало вивчення мереж взаємодії, ідейної трансформації політичних доктрин, питання «національного виживання» в умовах політичної дискримінації.

Також зросла увага до історії повсякдення, ролі жінок в емігрантських структурах, молодіжного руху, преси та культурних ініціатив. Найбільше досліджень з суспільно-політичного життя українців зробив Василь Футала. Зокрема він присвятив роботи й націоналістичним українським рухам в Польщі в міжвоєнний період. Досліджував він як діяльність українських політичних сил, так і розвиток українське питання в польській політиці. Також становищу українців на західних землях в часи польської окупації присвятив увагу і Ярослав Грицак у своїх «Нарисах історії України», а також робота Климентія Федевича «Галицькі українці в Польщі», але вона все ж більше бере до уваги саме Галичину. Оксана Юрчук у своїй роботі розкриває становище українців та розв'язання політичної проблеми з ними з погляду польських консерваторів, яких при владі в Польщі було більше ніж достатньо. Олександр Зайцев зробив багато досліджень саме розвитку українського націоналізму та української національної ідеї в міжвоєнній Польщі. Також його роботи зачіпають теми порівняння європейського фашизму та українського інтегрального націоналізму та життя і творчості Дмитра Донцова, якого вважають батьком тогочасного націоналізму (до формування ОУН). Петро Мірчук у своїй роботі «Нарис історії ОУН (1920-1939)» писав про формування УВО та їх першу діяльність, яка стала прототипом ОУН, членом якої він і сам пізніше став.

1.2 Джерельна база

Джерельною базою міжвоєнного періоду в Польщі в основному стали особисті розмірковування та спогади українських діячів, політиків чи істориків, які емігрували та проживали в країні в цей час. Для аналізування української національної ідеї в Польській республіці була обрана робота Дмитра Донцова «Націоналізм». В ній він описав ідею інтегрального або ж чинного націоналізму, яка певною мірою стала основною для українського національного руху в Польщі (хоч і критикувалась деякими її представниками). Донцов також став співзасновником часопису «Застава», яка в 1923 році була одним із перших націоналістичних журналів і зробив великий внесок у розвиток української політичної думки. На сторінках журналу піднімалися також питання підпільної діяльності українських націоналістів, філософські та

ідеологічні думки й багато іншого. Однією з перших значних за обсягом наукових праць, в яких було порушено питання сформування українських націоналістів, стала книга члена Проводу Українських Націоналістів, який був органом координації діяльності українських націоналістичних організацій, Володимира Мартинця «Українське підпілля. Від У.В.О. до О.У.Н.», що вийшла друком 1949 р. По суті — це збірник спогадів, присвячених тільки деяким сторінкам історії українського визвольного руху, але все одно вона надає багато першоджерельної інформації для вивчення їхньої діяльності. Політичну діяльність українців та націоналістів та їхню боротьбу утискам польської влади дозволяє простежити праця Аліції Бельциковської про політичні партії Польщі, де вона згадує про ідеї та діяльність окремих українських політичних партій. Також особисті спогади та роздуми С. Томашівського, який був істориком та громадським діячем, також проживав в цей час в Польщі. Його роботи «Десять літ українського питання в Польщі» та «Наша чільна партія» допомагають дослідити становище українців у міжвоєнній Польщі, їхній стан громадської думки і зрозуміти як самі українці відносились до УНДО, яка на той час була найбільшим політичним об'єднанням українців в країні.

Для дослідження теми «Українська еміграція в Польщі: політичне життя в міжвоєнний період (1918–1930)» особливе значення має джерельна база, доступна в електронному форматі через відкриті інтернет-ресурси. Такі джерела охоплюють цифрові архіви, електронні бібліотеки, повнотекстові періодичні видання, збірки документів, мемуаристику, листування й офіційні публікації, що дозволяють забезпечити повноцінне джерельне підґрунтя навіть без безпосереднього доступу до фізичних архівів.

Перш за все, вагому частину джерел становить періодика міжвоєнного часу, яка є оцифрованою та оприлюдненою в рамках проектів українських та зарубіжних бібліотек. Видання еміграційного характеру, зокрема тижневик «Тризуб» (Париж–Варшава, 1925–1930), який був офіційним органом Державного центру УНР в екзилі, доступний через сайти електронних бібліотек, зокрема: diasporiana.org.ua, elib.nlu.org.ua, cdiak.archives.gov.ua (ЦДІАК). Там же можна знайти численні випуски газети «Нова Україна» (Варшава, 1922–1926), що відображала діяльність соціал-

демократичного крила еміграції, та часопису «Український прапор» — одного з важливих органів політичних емігрантів. Видання «Сучасна Україна» (Прага–Варшава), що містила політичні аналізи, виступи та маніфести, також частково доступне в онлайн-колекціях. Крім того, велике значення має галицький щоденник «Діло», що виходив у Львові та детально висвітлював українське політичне життя в Польщі — значна частина його архівів доступна в електронній бібліотеці Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та Lviv National Digital Library.

Істотною складовою є мемуари та особисті записи політичних діячів, які також мають цифрові копії. Наприклад, багатотомне зібрання «Статті. Листи. Документи» Симона Петлюри можна знайти на ресурсі Diasporiana або в цифрових архівах видавництва «Дніпрова хвиля» (Париж). Мемуари Ісаака Мазепи «Україна в огні і бурі революції», Володимира Винниченка «Відродження нації», а також праці Андрія Лівицького та Юрія Тищенка. Значна частина спогадів, листування та політичної публіцистики розміщена також у бібліотеці «Канадського інституту українських студій» (CIUS Digital Collections), а також у бібліотечних архівах Гарвардського українського наукового інституту (HURI), які містять оцифровані матеріали еміграції, включаючи документи УНР в екзилі, протоколи засідань, політичні заяви.

Не менш важливими є документи українських політичних партій, які частково представлені в електронних збірниках. Програми, статuti, декларації Української соціал-демократичної партії (УСДП), Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), Українського національного союзу, а також документи Української військової організації (УВО). Серед цифрових джерел важливе місце займає також епістолярна спадщина. Значна частина листування Симона Петлюри, а також його взаємини з іншими політичними діячами. Аналогічно, листування діячів УНР в екзилі (зокрема Андрія Лівицького, Володимира Чехівського) публікувалися в онлайн-збірках у рамках наукових публікацій НаУКМА, УВУ, Українського вільного університету та онлайн-журналів «Україна модерна», «І» та інших.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1. Політичні та соціально-економічні чинники еміграції з українських земель до Польщі після Першої світової війни

Після провалу боротьби за створення незалежної української національної держави та закінчення польсько – радянської війни 1919 – 1920 років, Ризький мир 1921 року розподілив території українських земель між Другою Польською Республікою та Радянською росією. Польщею була анексована майже вся Західна Україна (а саме Західна Волинь, Полісся, Холмщина та Східна Галичина), а з окупованих більшовиками територій почали емігрувати не тільки політичні та культурні українські діячі, а й звичайне населення.

Очевидно, що широка хвиля еміграції посіла важливе місце в тодішній суспільно-політичному житті відродженої Польщі. І національне питання, яке стосувалося не тільки українців (переселених і з новоприєднаних земель), перебувало на вершині проблем міжвоєнної Польщі. Видним показником напруги між національностями в цей час є те, що як більшість цих національностей, окрім євреїв, опинилися в складі нової польської держави проти своєї волі. Як відмічає Л. Алексієвець, за переписом 1921 р. українці були ледь не найбільшою часткою серед національних меншин, які складали в Польщі з третину населення¹. Едвард Малішевський влучно зазначив, що «поки ми не знаємо і не знатимемо точно, яку значну чисельну та соціально-культурну силу представляють у Польській державі непольські національності, в тому числі й українці».²

Тому внутрішня політика Польщі формувалась на асиміляції, як вони називали Західну Україну, «кресів». Як пише Я. Грицак, згідно з договором про національні меншини, польський уряд зобов'язав себе забезпечити національним меншинам у

¹ Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави 1918 – 1926 рр./ монографія / Леся Алексієвець. – Тернопіль, 2006. – с. 332-333

² Maliszewski, E. Stosunki narodowościowe w Rzeczypospolitej Polskiej / E. Maliszewski. – Warszawa : Instytut badań spraw narodowościowych w Polsce, 1923. – с. 3

своїй державі політичних та громадянських прав. Але як знову зазначає автор «наміри жодного з зобов'язань не були дотримані». Прикладом цього може слугувати ліквідація інституцій на Галичині, які забезпечували її як адміністративну одиницю, галицький сейм розпустили, а з «Східної Галичини», вона була перейменована в «Східну Малопольщу».³ Історик К. Федевич виділяє досить цікаву та таку, яка чудово описує цю ситуацію тезу, що «досить важко зрозуміти особливості української політики польської влади, котра одночасно прагнула полонізувати галицьких українців, визнавала факт усвідомленої приналежності галицьких українців до української нації й не ставила задачу полонізувати українців-галичан з глибокою національною самосвідомістю».⁴

Після окупації земель Східної Галичини, де були найбільш радикально налаштовані послідовники українського національного руху, польські силовики почали репресії проти діячів українських рухів, колишніх посадовців ЗУНР. Також, як я вже зазначав зверху, доходило до заборони використання термінів «українці», «Галичина», ввівши «русини й Східна Малопольща». І це все звичайно болісно відгукувалось та сприймалось українцями. Леонід Зашкільняк та Микола Крикун також відмічають, що польський уряд був змушений інтегрувати українських вояків союзної армії УНР і розмістити їх, а також численних цивільних емігрантів у восьми таборах для інтернованих. Не дивлячись на тяжкі умови, це все ж допомогло їм пережити тяжкі післявоєнні часи.⁵

Хвиля української політичної еміграції на початку 1920-х років в більшості оселилась в Львові. Серед великого натовпу біженців тут зупинилися науковці, митці, громадські, державні та партійні діячі. У червні 1921 року вони створили у Львові Тимчасовий комітет у справах біженців, який у вересні прийняв назву: Українське товариство допомоги емігрантам з України у Львові. У так званих «Юрських бараках» на вулиці Янівській (нині вулиця Т. Шевченка), де розміщувалася частина біженців,

³ Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. [Навч. посібник]. - Київ: Генеза, 1996. – с.190

⁴ Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930ті рр.) –К.: Основа, 2009. – с. 14

⁵ Зашкільняк Л., М. Крикун. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – с. 461

товариство тримало кухню та кравецько-шевську майстерню, допомагало емігрантам знаходити роботу. Інші форми допомоги включали фінансову допомогу та виділення білизни, взуття, продуктів харчування та ліків. Необхідні кошти збиралися шляхом організації свят та ювілейних урочистостей, театральних вистав та концертів. Кошти товариства підтримувалися хором Д. Котки та танцювальним ансамблем В. Авраменка (складеним з емігрантів), українськими галицькими благодійними організаціями та приватними особами (зокрема митрополитом А. Шептицьким). Товариство надавало підтримку біженцям незалежно від їхніх політичних переконань – єдиним критерієм було визнання ідеї відродження Української держави. Допомога також надавалася біженцям, які оселилися за межами Львова, зокрема студентам. Найбільший розквіт товариства припав на 1923-1926 роки. Ними керували Леонід Білецький (1922-1923), Володимир Дорошенко (1923-1925), Іван Огієнко (1925-1926), Юрій Махалевський (з 1929 року), заступником голови у 1926-1929 роках була Марія Донцова. У 1922 році українських біженців, які проживали в «Юрських бараках», переселили до Ченстохови. Решта львівської еміграційної групи почала повільно розростатися в околицях. Хоча отримати дозвіл на постійне проживання було нелегко, сюди стікалися емігранти з інших центрів.⁶

Хоча Варшава та Варшавський район підпадали під заборону на поселення українських біженців, у столиці Польщі поступово оселялася дедалі більша група українців, зокрема науковці, митці, журналісти, генерали, партійні та громадські діячі. Українські емігранти також стікалися до Варшави та вищих навчальних закладів. Тим, хто перебував у таборах і хотів розпочати або продовжити навчання, видавали спеціальні перепустки. З часом Варшава стала культурним та освітнім центром українських політичних емігрантів. У міжвоєнний період у Варшаві та околицях проживало понад тисячу українців, з яких понад шість сотень утворювали найбільше відділення УНК у Польщі. Зусилля української меншини отримати дозвіл на створення університету в Польщі не були зрозумілими польською владою.⁷

Другим етапом напливу українців до столиці Польщі став кінець двадцятих

⁶ Ю. Магалецький, 10 літ Українського товариства допомоги емігрантам з України, Дніпро 1932, с. 116.

⁷ Вісті УЦК в Польщі 1923, н 1, с. 1-3, 1927, н 18-19, с. 62-63;

років. До Варшави повернулася українська молодь, яка закінчила навчання та шукала тут роботу. У місті, зокрема, зростала українська інтелігенція. У 1924 році тут було створено Український клуб, де зосереджувалося життя столичної петлюрівської еміграції. У Варшаві проживав наступник Петлюри Андрій Лівицький та деякі члени уряду УНР у вигнанні, а штаб-квартири мали Союз українок-емігранток у Польщі, Союз інженерів і техніків українок-емігранток у Польщі та Українське військово-історичне товариство, переміщене з Каліша. Наприкінці двадцятих років активізувалися студентські організації, були створені корпорації «Запоріжжя» та «Чорномор'я».

Значне пожвавлення серед українських емігрантів у Польщі відбулося після повернення на політичну арену Я. Пілсудського у травні 1926 року та трагічної смерті С. Петлюри, яка збіглася з цією подією. У рамках акції «Прометей» у Варшаві було створено Штаб Військової УНР. Ініціативу в цій справі проявили А. Лівицький – глава держави, та генерал В. Сальський – міністр військових справ УНР. Провідні ролі в ньому відігравали генерали Павло Шандрук, Віктор Куц та Всеволод Змієнко. Завдання трьох відділів штабу, окрім військових, включали збір та підготовку матеріалів для преси, зокрема власних творів. Штаб встановлював контакти з місцевими відділеннями УНК.⁸

Вже в середині 1920-х років до питання, стосовно українців та інших народів в Польщі, почали підключатись польські консерватори. Як пише О. Юрчук вони теж вбачали компромісне розв'язання питання лише в національній асиміляції більшості непольського населення. Варто відзначити, що саме в консервативних колах з'явилися перші конкретні програми розв'язання проблеми спільного життя поляків і неполяків в одній державі.⁹ Але водночас, тактика консервативних польських осередків та партій, упродовж 20-х років заперечували будь-яку національну проблему в Польщі. Це звичайно пояснюється понад усе потребою надати польській окупації українського народу якоїсь певної легітимності. Вони певною мірою погоджувались лише з фактом незбіжності вимог українців та інших національних

⁸ Н. Лисенко, Погляд у минуле, Український альманах, Варшава 1998, с. 144

⁹ Юрчук О. Національне питання у міжвоєнній Польщі: погляд польських консерваторів / О. Юрчук // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - 2010. - Вип. 19. - с. 120

меншин та бажаннями польської влади¹⁰.

Українська громада, порівняно з іншими національними меншинами II Речі Посполитої, була також найбільш строкатою за віросповіданням. Близько 60 % українців були греко-католиками, 39 % сповідували православ'я, по 1 % — євангелістами, римо-католиками та ін. Домінувала тут релігійне питання про приналежність Греко-Католицької Церкви до західної чи східної культури, чи прагнення покращити формально-правовий статус Церков. Для релігійного життя українців також була притаманна сильна тенденція до надання Церкві національних рис. Варто відзначити, що відносини між Римо-Католицькою та Греко-Католицькою Церквами часто характеризувались сильним суперництвом і навіть зіткненнями на національному ґрунті. У Другій Речі Посполитій становище Греко-Католицької Церкви змінилося на гірше. Можна сказати, що церква, яка рішуче ідентифікувала себе з українською нацією, у міжвоєнні роки відчула поразка і влада II Речі Посполитої не приховувала своєї думки, що греко-католицький обряд є небезпечним для польської державності, а митрополит Шептицький, стоячи на засадах українського суверенітету, стоїть на оці у держави. Іншу точку зору представили Йосафат Коциловський і Гжегож Хомишин, які виступали за лояльність до польської державної влади. Однак це наразило їх на зворотну критику вже від українських націоналістичних організацій¹¹.

С. Томашівський, який жив та працював у Польщі того часу, відмічав також про важливу зміну психологічного сприйняття українців поляками та навпаки: «До цього часу українці та поляки змагалися спільно як формально рівноправні народності теоретично нейтральної австрійської держави; також чисельно були вони більш-менш на рівні, але на місце такої рівноваги прийшла велика диспропорція у політичному становищі й силах обох сторін, не на користь Українців, які після багатонаціональної Австрії опинилися в національній Польщі, де український елемент збільшився тільки ненабагато, натомість давні галицькі поляки скріпилися числом і силою всієї польської нації. Оцей зворот у відношенні не міг, очевидно, залишитись без впливу на

¹⁰ Там же, с. 122

¹¹ Stoczewska B. Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej / Kraków, 2013. с. 175-176

національно-політичні психології обох сторін — впливу, що не зменшив обопільної відчуженості, тільки навпаки, збільшив її».¹²

Як зазначають В. Гусев та В. Дрожин, найбільш крайню позицію з приводу українського питання займала Партія націонал-демократів (також відомих як ендеків). Вони дуже яро виступали за ідею того, що Захід України є невід'ємною територією Польської держави. Також просуваючи асиміляцію тутешніх українців, відмічається, що вони змогли просунути в 1924 році закон, який забороняв використання української мови в державних установах. Це знову ж демонструє доволі жорстку позицію деяких політичних сил щодо українців. Цікаво також відмітити, що «східні креси» були чесно кажучи економічно відсталим регіоном. Більшість селян працювали в сільському господарстві, а всі підприємства належали полякам та закордонним власникам.¹³

Самоочевидною відповіддю на це виправдання є те, що Польща, яка прагнула приєднати великі етнічно непольські території, не була надійним захисником “прямого, буквального застосування” принципу права націй на самовизначення.

Політику Пілсудського характеризувала непереборна внутрішня суперечність з одного боку, він хотів утримати самостійну Україну, яка б служила перепорою проти Росії, а з другого — своїм завоюванням Східної Галичини знищив шанси на українську самостійність. Причиною цієї суперечності був факт, що Пілсудський сам як поляк із східних окраїн був політичним епігоном давньої Речі Посполитої. Стосовно хваленого федералізму Пілсудського, його справжнє значення було точно оцінено добре поінформованим польським журналістом і політичним коментатором Станіславом Мацкевичем, який сам був ревним пілсудчиком:

"(Пілсудський) вірив, що сусідні до Польщі країни, звільнені від Росії Польщею, легко підпадуть під польський вплив, і що поляки у відповідний час зможуть колонізувати їх так само, як польська шляхта старої Речі Посполитої сполонізувала Литву і Русь... Пілсудський вірив, що народи, які увійшли у федерацію з нами, швидко

¹² Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі. Переклад стенограми відчиту, уладженого Інститутом дослідів національних справ у Варшаві 12.IV.1929 / Львів, 1929. - Накладом автора – с. 14-15

¹³ Новітня історія України (1900–2000) / В. І. Гусев, В. П. Дрожин та ін. – К.: Вища школа, 2000. – с. 279

перетворюються у поляків"¹⁴.

Анахронічна традиція Речі Посполитої, яка визначала велико-державну позицію Польщі та її панування над Литвою, Білорусією і половиною України, стояла на перешкоді широкого примирення й співпраці між поляками та їхніми безпосередніми східними сусідами. Програма політичних противників Пілсудського, національних демократів, хоч як нереалістична і навіть морально відразлива в де-

Загалом, було помітно, що якоїсь ефективної політики з приводу розв'язання проблем українців чи їхньої асиміляції так і не було вирішено нормальним чином. Певний тиск з боку польської влади не подобався українцям на окупованих Польщею землях Західної України, що звичайно виходило з поразки українців у боротьбі за створення незалежної держави, до чого додалися і напружені вікові відносини між двома народами. Але хоч польська влада не йшла на кардинальні поступки на національному чи державному рівні, все ж варто зазначити, що українці в Польщі мали більше прав, свобод та політичної сили, ніж українці які потрапили під окупацію більшовиків. Не дивлячись на супротив польської влади, українська еміграція все ж змогла створити тут певну кількість політичних партій, націоналістичних організацій та центрів культурно-освітнього розвитку. І саме ця несправедливість, яка йшла від польської влади, вплинули на розвиток націоналістичного руху та націоналістичної ідеї серед українців.

2.2. Основні ідеї українських політичних партій

Ідеологія націоналізму завжди плекає в її поціновувачах створення незалежної держави. Г. Касьянов, підсумовуючи ознаки націоналізму від Б. Шейфера, вважає, що «націоналізм, в першу чергу, це стан суспільної свідомості, яка проявляється насамперед в індивідуальній формі»¹⁵. Грубо кажучи, націоналізм несе в собі відчуття належності до чогось, почуття спільної надії на щасливе для нації майбутнє.

¹⁴ Мацкієвіч С. Історія Польщі від 11 листопада 1918 до 17 вересня 1939 рр. – Лондон, 1941. – с.106

¹⁵ Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Георгій Касьянов. – Київ: Либідь, 1999. – с. 138

Усвідомлення та аналіз причин поразки у національно-визвольних змаганнях 1917-1920 рр. дало змогу зрозуміти ті негативні явища, через які політичні шанси на визволення можуть бути знову втрачені. Тому вироблення нового способу мислення, світобачення було чи не найважливішим і найскладнішим завданням. Ідеологи українського націоналізму окреслили коло тих речей та явищ, які найбільше дезінтегрують націю і носять фатальний характер для подальшої долі визвольної боротьби. Ю.Бойко, один з учасників націоналістичного руху, аналізуючи ідеологічні засади націоналізму, підкреслював, що «..ні скрайній раціоналізм, що кінчить статикою свідомості, ні чистий волюнтаризм, що врешті губиться в містичній неозначеності сліпої прастихії, не підходять для цілей націоналістичної ідеології, яка найглибшу свою істоту віднаходить в синтезі чинної ідеї.., вона (ідея) становить вимогу організації людських індивідуальностей...»¹⁶. Таким чином, націоналістична ідеологія формується в сфері духу, підсвідомого, сам процес цього творення частіше всього не має раціоналістичного пояснення. Проте не може вона виникнути з нічого, її центральним стрижнем має стати Ідея як збірне поняття, що відображає національні прагнення.

І навіть після упущення шансу на створення власної держави, невдалої боротьби за незалежність і подальшого розділення між двома державами, українці все одно бачили цю крихітну надію на щасливе майбутнє і боролися за неї. Українцям довелося продовжувати розвитком націоналістичної української ідеології вже в еміграції й найбільшим центром цього розвитку стала Польська республіка. Впродовж 1920-1930-х рр. вона набула ознак завершеної політичної концепції, яка пропонувала і власне бачення майбутнього устрою самостійної України. Внаслідок нереалізації ідеї отримати власну державу, українські націоналісти бачили «ворога» в соціалістичній та й загалом лівій ідеології, і головною ідеєю було побудування держави на засадах саме правих і консервативних ідей, де інтереси українського народу були б на першому місці.

Найважливішого розвитку націоналізму в міжвоєнній Польщі та українській

¹⁶ Бойко Ю. Ідеологічні основи українського націоналізму // Організація Українських Націоналістів 1929-1954 – 1955 – с. 71

еміграції надали роботи Дмитра Донцова. Його публіцистична та політична діяльність у Львові у 20-их р. XX ст. поставили його в центр національного руху, а його ідея українського чинного (інтегрального) націоналізму досить сильно вплинули на розвиток української політичної думки в ці роки. Криза в суспільно-політичному житті українців в міжвоєнній добі стала основою, яка допомогла його ідеям прижитись не тільки в націоналістичних колах, а й серед звичайних українців-емігрантів чи українців з окупованого Львова та інших українських земель. І саме ідеї інтегрального націоналізму стали основними для програм ОУН в подальшій їхній націоналістичній боротьбі. У передмові до "Націоналізму" Д. Донцов зробив важливе ствердження, яке вказує на суть ідеології "чинного (чи інтегрального) націоналізму". З'ясовуючи поставлене перед собою завдання, Донцов писав, що він протиставляє "своє поняття націоналізму дотеперішньому нашому націоналізмові XIX віку, націоналізмові спаду або провансальства". Наскільки зрозуміло з роботи, за його визначенням український націоналізм XIX ст. був "дивною мішаниною з Кирило-Мефодіївська й драгоманівщини, легалістичного українофільства і народництва з їх крайніми течіями, марксизму й комунізму з одної сторони, "есерівства" і радикалізму -- з другої, нарешті – з правих ідеологій, починаючи від Куліша і кінчаючи неомонархізмом"¹⁷.

Розвиток української націоналістичної думки носив на собі шрами поневолення українського народу, що відбувалося в абсолютно всіх аспектах життя. М. Сосновський теж відмічав, що українське суспільство поступово втрачало зв'язки з державницькими традиціями князівства чи козацтва, що явно відображувалось на сприятливих умовах для формування нового повноцінного та самостійного політичного мислення.¹⁸ Тому ідеологи Д. Донцов та В. Липинський створили свої роботи на основі цих проблем.

Дж. Армстронг був одним із дослідників українського націоналізму того часу. У своїй роботі він відмічав, що Західна Україна стала головним місцем для його розвитку, оскільки будь-які прояви української громадської думки у підсоветських

¹⁷ Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. — Львів: Нове життя, 1926. — с. 4-5

¹⁸ Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет: з історії розвитку ідеології українського націоналізму / М. Сосновський. — New York : Trident International, 1974. — с. 28

землях України придушувались. Загалом їх на це підштовхнула несправедливість того, що галицькі солдати несли на собі тяготи боротьби за незалежність, а в результаті вони стали «другим сортом людей» в Польщі. І навіть після краху УНР, колишні галицькі січові стрільці не припинили боротьбу, пізніше перезібравшись в Українську військову організацію (УВО), яка у двадцятих роках була одною з головних націоналістичних українських організацій і якій польська влада відплачувала доволі жорсткими та репресивними заходами. Але автор відмічає, що ця організація все ж була більш «захисною, ніж терористичним підпіллям». Він також відмічає вплив комуністичних ідей серед молоді, тому що «молодші й більш радикальні громадяни, не погоджуючись з політикою легальних українських партій в Польщі, почали підпадати під комуністичні впливи, що навіть серед студентів підпільного Львівського університету були комуністи». І саме поява організованого та ідейного націоналістичного руху у вигляді ОУН зупинила це «червоне» поширення. Це знову ж таки підкреслює вище згадану ідею про те, що для повноцінної націоналістичної боротьби за права українців, націоналістичній спільноті не вистачало основи, яку написав Донцов. Їм потрібна були справжні ідеї та завдання, які вже доробили ідеологи ОУН.¹⁹

Важливою тезою, яку також варто зазначити з роботи Донцова це те, що не маючи держави, яку можна було б славити як «національний ідеал», потрібно дуже берегти «чисту» національну мову та культуру. Тут же він пише ще одну фразу: «коли якийсь народ дбає лише про “мову”, лише про “селянську мирну країну”, коли він через глупоту провідників, зрікається сам справування вищих функцій, це завдання перебирають чужі, займанці. Нація, яка не виробила собі ідеї нового “послуху” у світі, і в собі – все кориться варягам». Це доволі всеосяжна теза, яку сповна і можна виділити одною з головних національних ідей українців того часу. Протягом багатьох десятиків, а то й сотні років ми були під гнітом то Російської імперії, то Речі Посполитої, то Австро — Угорської імперії. І ось в міжвоєнний стан українці знову без держави та розділені. Донцов вважав, що створюючи Українську державу,

¹⁹ Армстронг Д. Український націоналізм. Факти та дослідження. / Пер. П. В. Бехтін. — М.: Центрполіграф, 2008. — с. 22-23

українці більше не могли допустити в втручання своєї політики інших країн. Україна й українці більше не мали залежати від підтримки чи схвалення більших держав, а самій з «селянської мирної» стати важливою силою на центрально-східній європейській арені. Саме цей перехід від бажання звичайного миру та соціального визволення (при цьому він зазначає, що було все одно, хто цей мир дасть) до повноцінної держави, яка поверне все те від чого українці відмовлялись: «скувати» та привести до послуху навколишні політичні сили та принести ідею «свого нового порядку»²⁰.

Головним мінусом цієї роботи можна виділити те, що Донцов так і не дав конкретного визначення «українській національній ідеї». Він писав, що «без всеосяжної ідеї ніколи українство не вийде з зі стану провінції» і що «без цієї ідеї ми все лишимось нацією уярмленою, провінцією, навіть в себе вдома невольником», але не описав що саме повинно стати головним апогеєм чи «всеосяжною ідеєю» націоналістичного руху²¹. За це його критикували і інші націоналісти, як, наприклад В. Мартинець. Він «відчитував» Донцова за цю ж відсутність ідеології як такої і що «це, на ділі, кільканадцять ідеологічних тез, але не ідеологія в розумінні однієї єдиної системи»²². Але на мою думку з його роботи все ж можна виділити, наприклад вже згадану ідею переходу до «побудову сильної, а не мирної держави», але основною суттю «Націоналізму» Донцова, на мою думку, було закласти новий фундамент, нову свідомість для українців, які на основі цієї роботи створять повноцінну ідеологічну концепцію, що до речі й зробили ОУН. Він також підкреслює це словами «нас учили на національний ідеал треба поглянути без всіляких споминів історії. Як раз навпаки! Мусимо усвідомити собі криваві зусилля минулих поколінь, щоб знати як іти до тієї мети», якраз і висвітлюючи в книзі помилки минулих концепцій та українських помилок²³. У «Націоналізмі» Донцова також можна помітити зв'язок з ідеями «інтегральних націоналістів» на кшталт Моріса Барреса чи Шарля Морра. Для нього, як і для цих двох французів, нація була критерієм, за яким усе повинно було

²⁰ Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. — Львів: Нове життя, 1926. — с. 236-237

²¹ Там же, с.242

²² Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН : Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / В. Мартинець. — 1949. — с. 157

²³ Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. — Львів: Нове життя, 1926. — с. 245

оцінюватися. Донцов сформулював більшість своїх засадничих ідей насамперед у відповідь на конкретні політичні події.

Але національна ідея Донцова не обмежувалася лише книгою «Націоналізм». Він випускав ще доволі важливий для того часу часопис «Заграв». І гадаю слід почати з умов його виникнення. 14 березня Рада послів держав Антанти визнала право Польщі на східні кордони. Це звичайно шокувало українців, а також знівельовало позиції Української Народно-Трудової партії, до якої належала більшість високопосадовців ЗУНР і сам Є. Петрушевич, і яка була до того певною мірою ключовою партією. Керівництво партії схилилось до пошуку компромісу з владою Польщі. Як зазначає О. Зайцев в партії настав розкол, і однією з відколовшихся груп, була якраз та що і згуртувалася навколо часопису «Заграва», а також виступала проти радянофільства, автономії і стала провісником націоналістичного руху в Галичині²⁴. «Заграва» була одним із чинників утворення нової ідеології українського інтегрального націоналізму, а також стала певною основою для вже згаданої майбутньої роботи Донцова «Націоналізму». Вони вважали потрібним створити нову легальну політичну партію чирух, який би твердо стояв на самостійництві, не йдучи на компроміси ні з Варшавою, ні з Москвою. Уже в першому випуску часопису, автори окреслили свої головні цілі, те що вони не належать і не хочуть належати до жодної з існуючих партій, знають лише націю та її волю до життя. Своє становище вони також описали як «ми далеко стоїмо і від тих, що зліва, й від тих, що справа. Соціалізм прийняли б ми хіба, коли б він був патріотизмом розпеченим до червоності; офіційний патріотизм – коли б мав щось від релігійного запалу соціалізму. Від першого ділять нас наші цілі, від другого наш настрій»²⁵.

Цей журнал можна назвати певним символом того часу та становища українців та роздробленості політичної і націоналістичної думки українців. Всі політичні рухи на початку міжвоєнного періоду були певною мірою ослабленими. Пришвидшена асиміляція, розчаровуюча політика Західних країн стосовно українців викликала потребу протесту, якоїсь нової націоналістичної думки, що змогло б об'єднати

²⁴ Зайцев О. Українська Народна Трудова Партія (1919–1925) // Україна модерна; Львів : Критика, 2002. – №7 с. 8

²⁵ Д. К. Наші цілі / [Донцов Д.] // Заграва. – 1923. – № 1. – с. 1

розділене суспільство. Зі сторінок часопису лунали, наприклад критичні думки з приводу емігрантського руху: «Цікаво, що наша керуюча партія навіть по остатнім ударі не може звернутися до проблем внутрішньої самоорганізації суспільности, а все мріє про якісь подарунки з гори, які хтось (кому про те й не сниться) має нам не знати за які заслуги дати: вчора з Парижа, нині з Варшави»²⁶.

В статті про цілі «Заграви» (яке грубо кажучи стало не просто журналом, а певним об'єднанням націоналістів) вони пишуть, що «наш націоналізм потребує основної реформи але чи цю реформу вдасться перепроводити в рамках старих партій? Ні. І власне тому, що вони є старі. Бо в них кладеться натиск не на живе, а на мертво, не на суть, а на фразу. На програму, а не на характер», підтверджуючи те, що вони стали альтернативою для українців, які розчарувалися в українських партіях, які замість захисту прав українського народу, як великої нац меншини, почали проводити пропольську політику, сильно не виступаючи проти дій влади²⁷.

Загалом «Заграва», як суспільно-політичний часопис, часто виходила за рамки політики, зачіпаючи теми культури, університетські питання, як в одній зі статей, де зачіпалась проблема українських університетів в Польщі та розкривали про свої бажання того, щоб інтелігенція зрозуміла питання українців в Східній Галичині, які поступово ставали національною меншістю²⁸. І саме «Застава» стала таким собі «проповідником» нового, чинного українського націоналізму в міжвоєнній Польщі.

Досліджуючи становище українців, які після Першої світової та революційних подій 1917-1920 років були значно пригнічені і знову залишені без власної держави, прав та усього іншого, виникає порівняння з іншими «понівеченими» та програвшими Першу світову війну народами, які після цього перейшли до ультраправих ідеологій. Взагалі досить логічно, що саме позбавлені прав націй стали більш націоналістичними, у відповідь на жорстке поводження проти них. І українці, і німці, і певною мірою італійці не досягли своїх цілей в часи Першої світової війни. Вони залишились ні з чим, а байдужа поведінка Антанти до німців стала однією з причин становлення в німецькій політиці реваншистських ідей. Але чи були в українців

²⁶ З нашої преси // Заграва. – 1923. – № 3. – С. 42-43

²⁷ Д. К. Наші цілі / [Донцов Д.] // Заграва. – 1923. – № 1. – с. 3

²⁸ Довкола університетського питання // Заграва. – 1923 - № 6 - с. 86-87

прагнення до помсти полякам, більшовикам та іншим після програшу в новій національно-визвольній боротьбі?

Як я вже зазначав вище в роботі Донцова про націоналізм були ідеї становлення України «сильною країною», але все обмежувалось захистом прав українців, а не бажанням відплатити тим же полякам дзеркальними репресіями та терором. Праві сили в будь-якій країні і в ті часи, і в наше сьогодення прихильники інших ідеологій, або ж, як це було в Польщі, влада називала українських, та й взагалі всіх націоналістів «фашистами». Причинами цього схожості в прагненні «панування та возвеличення певної нації чи народу», чи тоталітарного ґрунту, де новоствореною країною мала правити "сильна рука", що є в роботі того ж Донцова. Але звісно назвати український націоналізм «фашистським» доволі неоднозначно і не зовсім правильно. У міжвоєнній Західній Україні націоналістами називали себе члени різних політичних організацій, зокрема національно-демократичних партій та рухів. І поступово націоналізм став асоціюватися лише з його крайньою, найвойовничішою формою, тим самим кидаючи всіх націоналістів під один щабель. «Заграву» також часто звинувачували у фашизмі, в принципі як і будь-які українські націоналістичні рухи. український націоналізм. Твори Дм. Донцова притягнули до себе загальну увагу. Гострота його вислову помагала виразніше бачити проблеми, а величність націоналістичних ідей, показана Дмитром Донцовим на тлі хуторянства «дядьків атечества чужого», захоплювала українську молодь і робила її борцем за здійснення ідей українського націоналізму.²⁹

Є. Онаницький мав одну статтю, де якраз і пояснював різницю між фашизмом і українським інтегральним націоналізмом. Він писав, що фашизм мав у своїй основі ідею відмолодження та відтворення старої «могутньої» держави, в чому була головна ідея італійських фашистів. Український націоналізм, в тому числі і його рухи в Польській республіці, мали на основі збудування нової держави для свого народу та для його захисту, «на власній національній території». Але в цій же роботі науковець стверджує, що «ми, представники поки що переможеного народу, вбачаємо в

²⁹ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів Т. 1: 1920-1939 - "Українське Видавництво", Мюнхен, 1968 – с. 48

фашизмі, особливо в тій першій його ще недержавній стадії – інший бік до наслідування, – і то власне бік ідеалістичний. І ми не можемо миритись з накиненою нам «долею», і ми мусимо її перемогти»³⁰. Тому відповідаючи на питання «чи була українська національна ідея фашистською?» - ні, оскільки вона брала з неї лише основну концепцію, повністю змінивши саму суть. Д. Донцов судячи з «Націоналізму» теж сприймав фашизм як своєрідний зразок для наслідування, для подальшої побудови оригінальної концепції. «Заграва», до якої був причетний Донцов, зазначала у своїх цілях «Хочемо бодай для себе скінчити раз з пануванням фрази, яка гальмує політичну творчість правих, лівих і середніх і нищить відпорність народу. А на її місце поставити чистий, національний егоїзм і безкомпромісові інтереси класи, на яку він спирається і яка творить в нас подавляючу більшість. Хочемо причинитися до вироблення хоч невеликого числом, але впертого думкою гурту, який знає чого хоче, а того, чого хоче – дуже хоче»³¹. Тобто їхнім пріоритетом було не «панування нації», а першість національного визволення перед соціальним і націоналізм як практика щоденного життя. У статті під назвою «Чи ми фашисти», Донцов (а по суті і весь колектив «Заграви») у відповідь на прямі звинувачення заявив, що вони все ж таки не вбачають у фашизмі чогось злого. Але тут же відкидає твердження про те, що інтегральний націоналізм є наступником фашизму: «власне, що ми стоїмо, не на інтернаціональній, а на національній платформі, – ми не можемо бути фашистами»³². У 1924 р. «Заграва» стала основою для формування Української партії національної роботи. П. Мірчук зазначав, що хоч вона і теж виявляла профашистські симпатії, незабаром вона просунула концепцію об'єднання з національно-демократичними силами, яка зрештою втілилася у заснуванні Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО)³³.

Підсумовуючи всю вищевикладену інформацію можна зробити висновок, що жахливий політичний, правовий та суспільний стан українців, змусив їх схилитись до націоналістичної ідеології, яка була єдиною здатна вибороти для них свободу і цей

³⁰ Онацький Є. Фашизм і ми (З приводу статті проф. Мицюка) Фашизм і ми // Розбудова Нації, 1929 - Ч. 12. С. 401

³¹ Д. К. Наші цілі / [Донцов Д.] // Заграва. – 1923. – № 1. – С. 1-4

³² Донцов Д. Чи ми фашисти? // Заграва. – 1923. – № 7., с. 97-102

³³ Мірчук П. Нарис історії ОУН (1920-1939). – Львів, 2007. с. 40

період окупації всіх українських земель. Праці Д. Донцова, журнал «Заграва» та інші націоналістичні твори, створили ідею, яка була найактуальнішою для українців в той час. Часопис «Заграва» у своїй мірі став відповіддю на виклики часу і допоміг об'єднати людей, які шукали прийнятну альтернативу наявним політичним платформам, ставши базою для УНДО – важливої націоналістичної організації.

В статті «*Contra spem spero*: національно- та консервативно-революційна перспектива» І. Загребельний виділяв, що найважливішим аспектом націоналістичної боротьби є її внутрішній вимір, в якому і формується ідея. «Акт спротиву несправедливості, недосконалості, несвободі, акт творення чогось нового, більш досконалого – все це стосується виміру віри. Ідейний чин – це чин віри». Тобто саме спротив навколишній несправедливості і бажання чогось більшого – а це власної держави і стали основною націоналістичною ідеєю українців того часового виміру³⁴. Бувши заснованою на певних фашистських засадах, пізніше українська національна ідея повністю відокремилась, несучи в собі ідеї побудови держави для українців, яка більше не повинна була мати «старшого брата» чи підтримку як це було в козацькі часи, чи в часи української революції після Першої Світової війни, а могла сама захищати себе, свій народ та свої інтереси. В деяких випадках вона звужувалась до отримання бодай якоїсь автономії в міжвоєнній Польщі, обґрунтовуючи це великою кількістю українців на окупованих землях. Але польська влада рішуче цьому протистояла, змушуючи українські націоналістичні рухи та партії вдаватись до різних способів боротьби за права українців в Польщі 1920-1930-х роках.

Щоб успішно протистояти численним впливам, які загрожували справі українського самостійництва, необхідно було передусім чітко сформулювати й утвердити націоналістичну ідеологію. Це стало особливо важливим у світлі критичного осмислення нещодавніх визвольних змагань, зокрема причин їхньої поразки. Багато українських патріотів, аналізуючи події 1917–1918 років, дійшли висновку, що ключовою помилкою тодішнього керівництва була відсутність чіткої ідеї незалежної, суверенної української держави.

Тим, хто стояв біля керма в перші роки відновлення української державності,

³⁴. Загребельний І. *Contra spem spero*: теоретичний розвиток перспектива, 2012

бракувало твердого світоглядного фундаменту, заснованого на національних інтересах. Ця ідеологічна розмитість виявилася згубною для ходу визвольної боротьби та її кінцевого результату. Досвід цих подій переконливо показав, що без однозначного самостійницько-державницького курсу неможливо досягти справжньої незалежності.

Саме тому виникла нагальна потреба не лише в обґрунтованій націоналістичній ідеології, а й у створенні організованої сили, здатної втілити цю ідею в практику. Тільки так можна було ефективно протидіяти деструктивним елементам, які продовжували діяти як ззовні, так і зсередини. Український націоналізм, як світогляд і політичний рух, мав стати тим об'єднуючим чинником, який згуртує націю навколо ідеї незалежної української держави.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ПОЛЬЩІ

3.1. Взаємодія українських емігрантських організацій з польською владою та іншими національними меншинами

Не дивлячись на доволі пригнічений стан речей українців в міжвоєнній Польській республіці, вони змогли проводити не тільки культурну та ідеологічну діяльність, а й політичну. Однією з перших груп, яка посідала важливе місце в національному житті українців стала петлюрівська еміграція. О. Вішка зазначав, що близько 90% української еміграції так чи інакше були пов'язані з УНР, або з державними структурами, або з армією. Лідером цієї політичної групи був Симон Петлюра і саме тому їх називали «петлюрівцями». Також він каже, що «серед емігрантів були переважно чоловіки, більшість з яких були колишніми військовими, а на жінок припадало близько 10% всієї групи»³⁵. На початку 1921 р. у місті Тарнов, наприклад працював уряд УНР, а згодом після переїзду С. Петлюри до Тарнова до Варшави, новим центром політичної та іншої суспільної діяльності.

Василь Футала влучно зазначає, що політичні партії, які захищали інтереси українців в Польщі різнилися у своїй ідеологічній приналежності і в більшості своїй були націоналістичними та правими (Українська військова організація, Організація українських націоналістів та Фронт національної єдності). Найбільш відома УНДО була певною мірою центристською і навіть була Комуністична партія Західної України, яка разом з під належними їй організаціями представляла ліві сили³⁶. Сама ця комуністична партія не була самостійною, оскільки мала центр не безпосередньо у Львові, а в ЦК Комуністичної партії у Львові, яка підпорядковувалась Москві. І

³⁵ Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920-1939) / О.Вішка // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 11. – Острог: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. – с. 49

³⁶ Футала В. Діяльність українських політичних сил у міжвоєнній Польщі (1921–1939): проблеми і напрями наукових дослідження. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: [зб. наук. праць / відп. ред. М. Литвин] / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2010-2011. – Вип. 3-4. с. 268-269

зрозуміло, що захищала вона інтереси не українців, а Москви. Польща також створювала певні фальшиві українські партії, з допомогою яких могли б лобіювати свої інтереси українцям. М. Стахів в приклад наводить такі партії як «Українська селянська партія» або «Волинське об'єднання». А наприклад «Українська Військова Організація», яка діяла з 1921 по 1929 рік і мала доволі сильний вплив в українському суспільстві, була більше військово-боєвою, а не політичною³⁷.

Якщо брати детальніше УНДО, то це була найбільша та найвпливовіша українська партія в Польській республіці. Її було створено в 1925 році, після об'єднання кількох невеликих партій і організацій, ставши серйозною силою на польській політичній арені. Лідерами партії були К. Левицький, відомий політик і громадський діяч, та В. Целевич, який став її першим генеральним секретарем, вели національно-демократичну політику. Але будучи оточеною комуністами, націоналістами та польською владою, вона просто мусила «вивойовувати» собі життя та політичний вплив. В липні 1925 року «народилась» їхня головна ціль та ідея – об'єднання українців для протидії асиміляції та шовіністичній політиці Польщі, що певною мірою перегукується з ідеями націоналістів і того ж Донцова. Але як відмічається, вони не прагнули загострення питання про ставлення до радянської України і навіть «раділи досягненням УРСР у розбудові національної культури, завдяки політиці ВКП (б) щодо українізації»³⁸. Як на мене, це доволі дивна позиція, згадуючи те, що в той час відбувались і репресії проти українського народу, в тому числі і культурних діячів (Розстріляне відродження). У 1928 р. УНДО взяли участь у виборах і зуміли навіть провести 23 депутати до сейму та 8 до сенату. Організація також розвинула мережі громадських організацій, по типу товариства «Просвіта» або товариства «Рідна школа», які на противагу політики колонізації відкрили мережу приватних українських шкіл³⁹.

С. Томашківський присвятив УНДО невелику роботу, під назвою «Наша чільна партія у власному дзеркалі», де проводить критичний аналіз партії через брошуру III

³⁷ Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному навітленні / М. Стахів. – Нью-Йорк; Детройт; Скрантон, 1954 – с. 72-73

³⁸ Новітня історія України (1900–2000) / Гусев В. І., Дрожин В. П. та ін. – К.: Вища школа, 2000. – с. 281

³⁹ Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. [Навч. посібник]. – Київ: Генеза, 1996. – с. 193

Народного з'їзду УНДО. Він зазначав, що «УНДО, маючи, себе за найкращий вицвіт української національно-політичної думки й організації, виступає одночасно в ролі переслідуваної невинності, на яку напосілися не лише зверхні національні вороги, а й безліч противників всередині самого українського громадянства»⁴⁰. Тут він критикує їх за те, що «все, що в українському громадянстві дійшло до ясної політичної, соціальної або світоглядної свідомості, гуртується поза УНДО», тим самим піднімаючи питання того, що в них немає якогось великого внеску в національно-політичне життя українців⁴¹. Але варто брати до уваги той факт, що сам Томашківський був членом іншої громадської організації — Української Християнської Організації — що виступала проти українського та польського націоналізму та здобуття автономії для українських земель у польській державі. Тому цю критику партії можна також вважати одним з епізодів політичної суперечки, що іноді відбувалось в українській політиці міжвоєнної Польщі. Але він також зазначає, що „Українська Християнська Організація ніколи не була жадібною політичною партією й на майбутнє не думає в неї перетворюватися». Це було відповіддю на заяву УНДО, з приводу того, що УХО «внутрішні «Турки», що не дають спокійно спати гегемонам українського національного життя під Польщею».⁴² Це знову ж таки показує суперництво між тодішніми партіями, які не дивлячись на спільну боротьбу за права українців, знаходили час на міжособні суперечки.

В другій половні 20-их років ХХ ст., партія поставила перед собою ціль розвиток українського суспільно-господарського сектору в Польщі і почали заперечувати її права на Західну Україну. Їхні виступи в сеймі стали більш ворожими проти держави та на з'їздах і нарадах ухвалювалися протести щодо політики держави. Попри те, що III Народний з'їзд 1928 р. Став закликом до необхідної роботи по всьому фронту національного життя, в УНДО простежувалися зміни на користь реальної політики і налагодження взаємин з польською стороною. Цього в першу чергу вимагала ситуація в освітньо-культурній та господарській сфері українського суспільства. Зусилля уряду щодо пошуку співпраці з УНДО не мали бажаних результатів, хоча як зазначає

⁴⁰ Томашківський С. Наша чільна партія у власному зеркалі. Критичні замітки.— Львів, 1929.— Накладом автора.- с.24

⁴¹ Там же, с. 25

⁴² Там же, с. 26-27

І. Соляр, після III з'їзду зміцнилася поміркована група, яка виявляла тенденцію до проведення реальної політики і багато хто називав намагання знайти порозуміння з урядом проявом легкодумства ⁴³. Тобто загалом взаємовідносини між польським урядом та УНДО були досить натягнутими, через поступову радикалізацію політики партії, у відповідь на дії Польщі проти українців. Серед головних мінусів організації можна також відмітити їхній регіональний характер: УНДО діяли в основному в Галичині, а спроба розширення на Волинь вдалась лиш частково.⁴⁴

Важливою акцією у житті української політичної еміграції в Польщі стали з'їзди української еміграції. Перший такий з'їзд відбувся 15-18 серпня 1923 року у Варшаві ⁴⁵. Головним завданням з'їзду, на чому наголошувала переважна більшість виступаючих, було організувати роботу української еміграції і надати допомогу УЦК в її налагодженні. За результатами з'їзду було ухвалено “Резолюцію”, яка стосувалася різних сфер життя української еміграції: організаційної, збору національного податку, культурно-освітньої роботи, правового забезпечення тощо. Окрім того, в резолюції йшлося про необхідність зміни Статуту УЦК. Наголошувалося на тому, що “Український Центральний Комітет є єдиним органом, який представляє українську еміграцію в Польщі”. ⁴⁶Як зазначає О. Вішка, – головним наслідком з'їзду було те, що українці звернулися до Міністерства внутрішніх справ Польщі з різними проханнями. Як наслідок того, представників УЦК М. Ковальського та В. Сальського, а також російських представників було запрошено до МВС, і надано інформацію про деяку зміну правового статусу емігрантів.

Багато інформації з приводу українських політичних партій в міжвоєнній Польській республіці можна дізнатись завдяки праці А. Белціковської «Політичні партії та об'єднання Польщі», випущеної в Варшаві в 1925 р. Окрім характеристики польських партій та їх ідеологічних напрямків, вона приділяє увагу і українським

⁴³ Соляр. І. УНДО і Польща в 1928–1930 рр.: пошук шляхів порозуміння / І. Соляр // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: 36. наук. пр. — Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. — Вип. 17. — С. 177, 181

⁴⁴ Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. [Навч. посібник]. - Київ: Генеза, 1996. – с. 183

⁴⁵ Перший З'їзд української еміграції в Польщі // Трибуна України. – 1923. – № 5-7. – С. 137-164.

⁴⁶ Український сурмач. – 1923. – № 59-60. – С. 5

політичним об'єднанням та організаціям, які впливали на польську політику 20-их років. Вона надає «Декларацію українського народу на Волині, Холмщині та Поліссі», в якому представники українського народу, обрані на підставі загального виборчого права, вперше ввійшли до Сейму Польської республіки. Апелюючи до історичного підґрунтя, вони проголошують з парламентської трибуни, що «метою Української Нації є відродження Незалежної Української Держави», але розуміючи стан речей та курс політики польської влади щодо українців вони висловлюють готовність співпрацювати з польським народом і з усіма народами, які входять до складу Республіки Польща, за умов «щоб кожна нація, яка входить до її складу, людина, особливо та, яка займає певну територію, мала повну можливість реалізувати своє право на самовизначення, а отже, був забезпечений повний і вільний розвиток усіх галузей життя».⁴⁷ Спочатку, організувавшись у сеймі та сенаті, Український клуб (наскільки я зрозумів, так вона називає українську депутатську групу в польському сеймі) складався з 20 депутатів і 6 сенаторів. Загалом з 6 сенаторів Українського клубу в сенаті двоє належали до автономістського табору федералістів, а решта була безпартійними. Автономісти-федералісти вимагали у межах Польщі територіальної автономії всіх земель, населених переважно українцями. Але через невеликий вплив серед українських мас і свою невелику кількість, вони не могли протистояти іншим українським партіям. Також авторка зазначає, що вони розробили певний план, де мали створити проєкт національної автономії як форму федерації в сучасній Польщі, негайно створити комісію у справах місцевого самоврядування і оформити проєкт земельної реформи під гаслом: «Земля для місцевого населення, ні метру для переселенців». Він був опублікований в 10 випуску «Заграви», що показує зв'язки українських депутатів в Сеймі з націоналістичними виданнями. Зробили вони його з причини того, що «не маючи власного державного апарату, не будучи належним чином організованими і вважаючи, що т. зв. «висока політика» здійснюється на міжнародному рівні, після року праці ми приходимо до висновку, що лише організація власного життя має стати вершиною нашої роботи в Сеймі та Сенаті»⁴⁸

⁴⁷ Belcikowska, A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce : [prospekt] / Alicja Belcikowska; | Dom Książki Polskiej, Hurtownia dla Księgarzy i Wydawców. Warszawa, 1925, c. 532 - 533

⁴⁸ Там же, с. 536 - 538

Також описується Українська конфедерація (союз) національної праці, яка була створена у квітні 1924 р., у Львові. Політично партія виступала за самостійну і соборну Україну, борючись як з програмою порозуміння з Польщею (автономістсько-федералістичні плани), так і з програмою опори української політики на Радянську Україну. В соціальному плані вони були правими, симпатизували фашизму і запекло боролися з соціалізмом, тому їх сповна можна вважати націоналістичною партією з більш радикальним відхиленням.⁴⁹

«Селянський союз», представлений у Клубі українців у сеймі 7 депутатами, виділявся соціальним радикалізмом, проте, вела запеклу боротьбу з Компартією Західної України і стояла на основі «повного національного, політичного, економічного і соціального визволення українського трудового народу», не уточнюючи, але натякаючи на виборення незалежності, а не приєднання до Радянського Союзу.⁵⁰ Клуб Української селянської партії, яких в народі називали «хліборобами», мав 5 депутатів. Партія, всупереч позиції інших партій, які бойкотували вибори до Сейму та Сенату Польської республіки, долучилася до виборчої кампанії та опублікувала свій список; таким чином це був єдиний український список кандидатів у «Східній Малопольщі». Цей факт, а також більш лояльна політика партії щодо Польщі, здобула їй ненависть інших українських партій і як зазначає авторка, вираженням цієї ненависті були навіть факти вбивства кількох партійних кандидатів у депутати до сейму. Пресовим органом поширення ідей партії — була газета «Рідна Країна» (Львів) та тижневик «Право Народу» (у Коломиї).⁵¹

Серед націоналістичних українських партій, інтереси українців певною мірою представляли і ліві сили. Українська соціалістично-демократична партія була заснована в січні 1925 р. у Львові з ініціативи тих членів Комуністичної партії Західної України, яким не подобався рух партії та які порвали з комунізмом і перейшовши на соціалізм. До складу партії входили, такі люди як Антон Чернецький, колишній член редакції часописів «Вперед» і «Żenili i Wola» та редактор М. Партанович (останній президент УСДП.). Органом УСДП був вісник «Робітник», що

⁴⁹ Там же, с. 539

⁵⁰ Там же, с. 543

⁵¹ Там же, с. 551, 556

виходив у Львові. Вони визначали свою ідею, як «звільнення пролетарських мас від економічного, політичного і культурного рабства капіталу шляхом класової боротьби». Виходячи з цієї передумови, «Робітник», стоячи на позиціях наукового соціалізму, за їхніми планами мав «прагнути, завдяки організації і боротьбі пролетаріату, до соціалістичного ідеалу, до соціалістичної громади, спрямує всі свої зусилля на економічну оборону інтереси праці проти капіталістичної експлуатації». Тобто вони не були комуністами і готові були боротись за соціалістичну ідею української просвіти, її оновлену українську культуру, але не забуваючи про «пролетарську боротьбу» і вважали, що тільки «пролетарські маси здобудуть кращу долю, прийдуть до звільнення українського народу».⁵²

У конкретній ситуації 20-х років демократичний шлях вирішення українського питання мав незначні шанси. Спроби УНДО перевести деструктивний польсько-український конфлікт у русло конструктивного діалогу не мали й не могли мати успіху за умов остаточного утвердження авторитарного режиму в Польщі, загострення міжнародних конфліктів, поширення радикальних настроїв в українському суспільстві. Провал політики "нормалізації" наприкінці 30-х р призвів до зменшення впливу національно-демократичного табору.

У середині 1920-х рр. УПСР не проводила активної діяльності на Волині, спостерігалися лише окремі її прояви зумовлені особистою ініціативністю деяких членів партії.

У середині 1920-х рр. об'єднавчо-консолідаційні процеси відбувалися не лише в середовищі українських націонал-демократів. Аналогічні процеси проходили і в середовищі українських соціалістичних партій, що стояли на платформі відродження української державності. У політиці УРП, зокрема, в її боротьбі з марксистською концепцією диктатури пролетаріату та радянської системи, важливу роль відіграло проведення крайового конгресу в лютому 1925 р., де було ухвалено резолюцію, спрямовану "проти терору московсько-більшовицької партії" та "радянського устрою, запровадженого в Україні"⁵³.

⁵² Там же, с. 925-926

⁵³ Красівський О.Я. Галичина у першій чверті XX ст.: Проблеми польськоукраїнських стосунків / Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. Львівський філіал. – Львів: ЛФ УАДУ, 2000. – 416 с. – Бібліогр.: с. 362-394.

На сторінках “Громадського голосу” було вміщено ряд матеріалів, спрямованих як супроти доктрини Д. Донцова, так і супроти українських націоналістів. В одній з публікацій ішлося, що “найбільше шкоди для національної консолідації приніс Донцов”. Свої міркування автор статті обґрунтував тим, що Д.Донцов своєю пропагандою фашизму вніс в українське суспільство руйнівний чинник громадянської війни, а потім “демагогією викликав ненависть до демократії”⁵⁴. Позиція автора публікації – офіційна позиція УСРП, яка не могла сприйняти націоналістичну ідеологію тому, що, за твердженням соціалістів-радикалів, саме націоналістична ідеологія була “недемократична” та “демагогічна” і саме вона сприяла розпалюванню ненависті в суспільстві, що вкрай негативно впливало на справу консолідації українських політичних сил.

Діяльність УСРП на Волині здебільшого носила внутріпартійний характер, оскільки переважно обмежувалася партійними нарадами та конференціями. Ефективною формою популяризації своїх ідей серед селянства члени партії вважали заходи з вшанування пам’яті видатних українських діячів. Проте і в таких вузьких пропагандистських рамках їм вдавалося інформувати українське населення про важливі міжнародні події. При цьому увага акцентувалася на тому, що ускладнення міжнародної ситуації може призвести до збройного конфлікту, в результаті якого українці зможуть здобути власну державу, якщо вони будуть по-справжньому організовані.

Загалом одним із основних засобів самореалізації українських політичних емігрантів в інших країнах стали різноманітні громадські об’єднання неpolітичного спрямування. У Польщі поступово головною дієвою легальною організацією, що заступила діяльність уряду УНР, став Український Центральний Комітет. Утворився Комітет 21 квітня 1921 р., статут зареєстровано Міністерством внутрішніх справ Польщі 9 серпня 1921 р. за підписом трьох осіб: А. Лукашевича, П. Пилипчука, А. Ніковського. Офіційним представником перед урядом Речі Посполитої Польської було Варшавське відділення Комітету, хоча саме варшавське відділення

⁵⁴ Українська співпраця і її перешкоди // Громадський голос. – 1938. – 1 травня. – Ч. 15. – С. 2-3.

унормувалося лише в 1931 р.⁵⁵

Насправді УНДО, Українська парламентарна репрезентація і в 1939 р. були впливовими чинниками, з якими мусив рахуватися й польський уряд. Правдою є те, що націоналізм тоді перебував на піднесенні, а національна демократія занепадала. Занепад української демократії був обумовлений загальною кризою демократії в Європі, утвердженням фашистських та комуністичного тоталітарних режимів.

Якщо підбивати підсумки, то можна сказати, що українська політична сцена в Польщі характеризувалася існуванням нечисленного, але досить широкого спектра партій. Різність між ідеологіями була результатом політичного досвіду минулого та життя українців між імперіями в ХІХ ст. Мені здається головним критерієм розподілу партій можна вважати їхнє ставлення до українського майбутнього. Таким чином можна виділити серед українських партій ті, які намагались змиритись з політикою польської влади та прагнули отримати основні права української меншини, але в рамках автономії. Другу групу становили партії, які орієнтувались на власні сили, що прагнули побудувати власну державу, ідеї якої мала служити політика зміцнення національних сил, розвитку культури освіти, духовенства і в основному це були більш праві націоналістичні. І звичайно були треті, якими були українські комуністи або соціалісти, які відкололися від основної компартії Західної України, і прагнули вони створення радянської Західної України та її злиття з УРСР. Зрозуміло, що це було не заради блага українців, а більше заради інтересів Москви.

3.2. Діяльність українських націоналістів у суспільно-політичному житті Польської Республіки

Окрім дипломатичної роботи та захисту прав українців в польському сеймі, українські націоналісти почали формувати організації та союзи, які переходили до більш рішучих дій проти несправедливих дій щодо українського питання. Однією з причин було невдоволення політикою найбільшої української партії УНДО, яка замість представлення інтересів українців, почала поступово лояльнішати до польської влади.

⁵⁵ Wiszka Emilian. Emigracja ukraińska w Polsce 1920 – 1939. – S. 38-752.

Головним представником українського націоналістичного руху в Польщі в міжвоєнний період була нелегальна Українська військова організація (УВО). Володимир Мартинець, який був безпосередньо знайомий з цією організацією, у своїх спогадах розповідає, що це був сильний для свого часу підпільно-революційний рух. Причинами створення руху він відмічає потребу в продовженні боротьби, яку бачили націоналісти, після окупації західних земель України. Також ключову роль зіграла певна жорстокість польської влади і те що «польська поліція створила більше патріотів ніж Просвіта».⁵⁶ Спочатку формувались менші осередки УВО, які були не надто мали зв'язок одна з одною. П. Мірчук писав, що лише після приїзду на західногалицькі землі Є. Коновальця, польська частина УВО почала своє організаційне об'єднання, яким він сам і керував. А на таємних зборах 100 колишніх старшин Коновалець роз'яснив завдання та засади нової підпільно-революційної організації. Згідно з його ідеєю, УВО повинна стати в своїй політичній діяльності на націоналістичних позиціях, боротися з русофільством й польонофільством, закликав готуватися до затяжного періоду польської окупації, в той час, як інші націоналісти як той Донцов, цього питання не підіймали. Також він енергійно протиставився ворожим всеукраїнській національній ідеї гаслам і пропагував ідеї соборництва, національного активізму й віри у власні сили.⁵⁷

Як ідею організації, УВО визначали, що вони є «організацією, для якої тільки інтерес Української Нації є й буде вирішальним у її діяльності», а також «УВО є свідомо того, що не тільки її завданням, але й обов'язком є шукати собі союзників і вести серед народів світу пропаганду», а про свою «силову» діяльність вони писали, що «УВО не робить терористичну діяльність виключним своїм завданням і «основним завданням є пропагувати думку загального революційного зриву Українського Народу з остаточною метою — створити власну національну самостійну й об'єднану державу», що є по суті основоположною думкою всіх українських націоналістів.⁵⁸

⁵⁶ Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН : Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / В. Мартинець. — 1949. — с. 24

⁵⁷ Мірчук П. Нарис історії ОУН. — Т. 1. — Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк, 1968. — с. 20-21

⁵⁸ УВО: видання Пропагандивного Відділу Української Військової Організації // Є. Філь (упорядкування), ВФ «Відродження» // Дрогобиич, 2007. с.14

Але важливо примітити, що вони вважали своїми ворогами не тільки Варшаву і Москву, а й проти українського громадян, що «запродалися окупантам та ведуть свою підлу роботу за їх вказівками», що вони вважають «найбільшою болячкою на народному тлі».⁵⁹

Загалом так званий антитерор є теж успішним засобом пропаганди визвольної боротьби серед своїх і чужих. Акти антитерору підбурюють увагу світу і заставляють її познайомитися зі станом, який змушував їх використовувати відплатні акції.

Застосування жорстких мір (які вони самі називали терором), чи радше відплатних дій, як засобу національної самооборони, вони вважали виправданим через не співвідношення в силах між окупантами та націоналістами та через всі засади порушення людяності проти українського народу. Але ці акти вони використовували якнайобережніше і тільки в конечних випадках і вважали, що в таких обставинах відплатні акції, як і оборонна війна «народу проти варварів», це не насильство, а боротьба за знищення насильства. Такий проти терор «підіймає почуття людської гідності у всіх понижених і поневолених та прочищає атмосферу загальної вимушеної підлеглості. Кожний терористичний акт, за кожним разом, показує, що не можна здушити в народі потяг до свободи».⁶⁰

Якщо дивитись на дії УВО з польської сторони, Л. Кулінська писала, що 25 вересня 1921 р. УВО здійснила замах на голову держави Юзефа Пілсудського у Львові. Ця спроба не вдалася, хоча Казімеж Грабовський, воєвода львівський, який супроводжував Пілсудського, був поранений. Авторка вважає, що ця акція мала стати поштовхом до початку українського повстання.⁶¹ Серед озброєння під час цих дій, УВО користувалось в основному усіма доступними засобами: починаючи від примітивних підпалів сірниками хімічних препаратів; від ножа та кийки до новітніх зразків вогнепальної зброї, що завозилися з-за кордону або були придбані всередині країни. Багато вогнепальної зброї, револьверів і рушниць, населення мало ще з війни.

62

⁵⁹ Там же, с. 20

⁶⁰ Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Т. 1. – Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк, 1968 – с.25

⁶¹ Kulińska L. Terroryzm w II RP - Ukraińska Wojskowa Organizacja i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów // Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka / 2016, с. 88

⁶² Там же, ст.90

Також створюючи форми активного спротиву окупаційній владі, УВО перебрала на себе повністю проведення даних акцій. В таких випадках участь в акціях брали тільки окремі члени УВО, визначені зарані. До таких акцій належали: індивідуальний терор проти представників окупаційної влади, саботажі — нищення ворожого майна й дезорганізація комунікації та «екси» — експропріаційні напади на державні установи, в основному на поштові уряди.⁶³ Першою ж їхньою саботажною акцією стала діяльність в травні 1922 року. Коло Перемишля було спалено великі військові магазини, а на передмісті Перемишля Засянні — два військові склади і військовий тартак, на шляху Львів-Бібрка УВО сильно пошкодили залізничні рейки та поперетинали телеграфічні дроти. Влітку й восени 1922 р. проведено коло 2.300 підпалів фільварків, скирт, збіжжя та господарських будинків, що були власністю польських дідичів і колоністів.⁶⁴

Протягом восьми років діяльності УВО здобула значний авторитет серед українців, а також набула популярності та доброї репутації за кордоном. Проте від самого початку організація мала одну суттєву ваду, яка з часом ставала дедалі очевиднішою й стримувала її розвиток. Українська Військова Організація виникла як рух опору проти окупації, однак не мала чіткої спільної ідеологічно-політичної основи. Її ряди об'єднали людей з різними політичними переконаннями, які прагнули активно боротися за визволення України. У той час українське політичне середовище було розділене щодо програм і методів політичної боротьби, і ці суперечності поступово почали виявлятися й усередині самої УВО.

Але окрім УВО, які хоч і були найголовнішою та найбоездатнішою організацією, на території Польщі діяли також більш мирні українські націоналістичні групи, серед яких були жіночі. Діяльність жіночих організацій у Другій Речі Посполитій в основному сприяла формуванню нового сприйняття ролі жінки в суспільстві. Водночас були й національні організації, громадсько-політична активність перекликала з боротьбою націоналістів за права українців як нацменшини. Одним з

⁶³ Мірчук П. Нарис історії ОУН. — Т. 1. — Мюнхен—Лондон—Нью-Йорк, 1968 — с.26

⁶⁴ Там же, с. 28

прикладів жіночих українських націоналістичних об'єднань був «Союз Українок». Цей союз виник 21 лютого 1917 року, внаслідок об'єднання товариства «Клуб русинок» і «Кружок українських дівчат», і мав стати центром наукового і товариського розвитку українських дівчат. Ідеологинею цього українського жіночого руху була М. Рудницька. Отримавши політичне та виборче право в час, коли східна частина Галичини увійшла до складу Польщі, українські жінки в своїй більшості не могли скористатися новими можливостями. Тому основною ідеєю організації було саме соціалізація українських жінок у виборчих процесах.⁶⁵

Також «Союз Українок» співпрацював з товариством «Просвіта» і навіть у своєму статуті прописали, що у випадку припинення діяльності все їхнє майно мало перейти у власність товариства «Просвіта».⁶⁶ Одним із головних завдань функціонування жіночої організації також було «працювання над підвищенням національної свідомості земляків, зокрема молоді, залучання її до активної громадської роботи, основна мета патріоток – виростити свідому зміну, яка б без вагань стала на боротьбу за волю рідної землі».⁶⁷

Окрім вище згаданих, діяли також і студентські націоналістичні групи. Гурт молодих людей, що зрозуміли потребу створення організації, яка не тільки гуртувала б однаково думаючих студентів, але й виховувала б у дусі націоналістичної ідеології нові лави молоді постала в 1925 році у Львові. З малого гурта пізніше об'єдналася через рік «Група Української Національної Молоді», а вже через кілька місяців засновано «Союз Української Націоналістичної Молоді», куди входили вже чинні групи УНМ з різних місцевостей Східної Галичини. В основному вони брали до себе не тільки студентів, а й селянську та іншу молодь віком від 18 до 25 років. Групи, що утворили Союз УНМ, як пише В. Мартинець були організації ідеологічного характеру. Вони присвячували увагу на самоусвідомлення членів за допомогою зборів, рефератів на різні теми (ідеологія, історія, визвольна боротьба), журналів і

⁶⁵ Левчук І. С. Діяльність польських, українських та єврейських жіночих організацій в Другій Речі Посполитій: компаративний аналіз. – Дисертація – Рівненський державний гуманітарний університет; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2018 - С. 128-129

⁶⁶ Там же, с.130

⁶⁷ Марчук. О Просвітницька діяльність «Союзу українок» на Волині на початку ХХ століття. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. № 2 (12). Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янука. 2014.- с. 129

книжок. Також ці групи проводили культурно-освітню працю по селах й брали участь у закладанні «Просвіт», «Соколів», хорів, аматорських гуртків, проводили збірки на національні цілі й ставали до праці в такі моменти, як громадські вибори, допомагали жертвам повені та ін. Зокрема у Львові «Група» прибрала до своїх рук усі важливі студентські установи, «вирвавши їх з-під впливу лівих елементів», такі як Академічний Дім та Студентська Громада.

Нездатність польського уряду і проурядових фракцій створити дієвий план розв'язання українського питання, стало причиною посилення шовіністичних настроїв серед польського суспільства, що привело до активізації також націоналістичних польських організацій у польському політичному русі. Р. Кобильник відмічає, що головну роль серед польських націоналістичних партій займала Національна партія (ендеки). На думку ідеологів партії, поляки не могли співжити в країні з особами, які не ідентифікують себе з польською культурою. У результаті все непольське населення поступово підлягало примусовій полонізації, що польська влада і робила, викликавши гнів українських націоналістів, де вперше і зіткнулись їх інтереси. Зіткнувшись на території Східної Галичини, і українські, і польські націоналісти розглядали цю територію як плацдарм для поширення своєї ідеології на суспільство: українці – про забезпечення їхніх прав і можливої побудови власної держави, польські – виставлення інтересів власного наперед, «Польща для поляків».⁶⁸ Радикалізація націоналістичного руху засвідчила неможливість мирного співіснування українського і польського націоналізму, звичайно через суперечливі ідеї один одного. Після сформування ОУН протистояння вийшло на новий рівень, тим самим зруйнувавши туманні надії на мирне співіснування, яке й так навряд чи відбулося через провал полонізації і бажання українців побудувати власну державу з територіями, окупованими Польською республікою.

3.3 Вплив політичної української еміграції на розмаїття Польщі та

⁶⁸ Кобильник Р. Український і польський націоналізм 20 – 30-х рр. XX ст.: початок протистояння / Р. Кобильник // Галичина. - 2017. - Ч. 29-30. - С. 42

взаємопроникнення культур

Так поступово, крок за кроком, у надзвичайно складних економічних і соціальних умовах адаптації та вживання у чужинські традиції, перша хвиля української еміграції творила духовний ґрунт для наступних поселенців, свято плекаючи свої національні обереги для майбутньої Української держави, в яку вона твердо вірила і ця непохитна віра допомагала їй вижити. Її праця не пропала, а стала міцним підмурівком для подальшої розбудови національно-політичних, соціально-економічних і духовно-культурних підвалин української державності.

Період 1920-1930-х років у відносинах між українським та польським суспільствами в Польській Республіці був надзвичайно складним і багатогранним, характеризуючись як співіснуванням, так і глибокими конфліктами. Після проголошення незалежності Польщі та включення до її складу значних українських територій, поляки, по суті, стали панівною нацією, а українці – найбільшою національною меншиною. Це зумовило асиметричний характер взаємодії, де польська державна політика була спрямована на інтеграцію українців, часто через колонізацію, тоді як українське суспільство прагнуло зберегти свою ідентичність і досягти національно-культурної автономії.

З боку польської держави, відносини з українцями визначалися прагненням до уніфікації "східних кресів" і посилення польської присутності. Це виражалося у згаданій політиці колонізації освіти, адміністрації та земельних відносин. Наприклад, польські "осадники" отримували землю на українських етнічних територіях, що призводило до напруги та конфліктів на місцевому рівні. Українська мова зазнавала обмежень у публічному просторі, а українські культурні та освітні установи часто стикалися з бюрократичними перешкодами або навіть закриттям. Метою було перетворити українців на лояльних громадян Польщі, які б асимілювалися або, принаймні, не становили загрози для територіальної цілісності держави.⁶⁹

⁶⁹ Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українськопольської нормалізації 1935 р. // Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – S. 431–454.

Водночас, незважаючи на офіційну політику, на рівні повсякденних взаємодій між українцями та поляками існували різні форми співіснування та взаємопроникнення. У великих містах, таких як Львів, який був полікультурним центром, відбувалося певне культурне взаємозбагачення. Польські інтелектуали та митці могли виявляти інтерес до української народної творчості, мови чи мистецтва, що знаходило відображення у перекладах, дослідженнях та деяких спільних мистецьких проектах, хоча й поодиноких та часто політично обтяжених. Наприклад, польські етнографи та історики мистецтва досліджували українську дерев'яну архітектуру, зокрема церкви, паралельно з польською костьольною.

Однак, значно помітнішим було внутрішнє самозбереження української культури. Українські товариства, такі як «Просвіта» та «Рідна школа», не лише підтримували освіту рідною мовою, а й організовували просвітні та етнографічні виставки, щоб заохотити українців до науки та збереження традицій. Це свідчить про активну відсіч асиміляційним процесам та прагнення зберегти культурну ідентичність в умовах тиску.

Напруженість у відносинах між суспільствами часто виливалася в конфлікти. Політика "пацифікації" (умиротворення) 1930 року, що супроводжувалася рейдами польської поліції по українських селах, арештами та репресіями, посилила відчуття несправедливості та відчуження серед українців. Це, у свою чергу, сприяло радикалізації частини українського суспільства та зростанню популярності націоналістичних рухів, таких як ОУН, які вдавалися до актів саботажу та терору. Це поглиблювало прірву між польською владою та значною частиною українського населення, роблячи взаємопроникнення культур на офіційному рівні практично неможливим.⁷⁰

Таким чином, взаємини українського та польського суспільств у 1920-1930-х роках були позначені нерівним розподілом влади та різними національними пріоритетами. Хоча на певному рівні існували приклади культурного взаємодії та

⁷⁰ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів Т. 1: 1920-1939 - "Українське Видавництво", Мюнхен, 1986 – с. 52

взаємного інтересу, офіційна політика полонізації та відповідна реакція українського суспільства на захист своєї ідентичності створили атмосферу, де конфронтація часто переважала над співпрацею, а взаємопроникнення культур відбувалося переважно через збереження та розвиток українських традицій у відповідь на зовнішній тиск.

Політична українська еміграція в Польщі 1920–1930-х рр. не була пасивною масою вигнанців. Навпаки, її представники були добре освіченими, організованими і цілеспрямованими людьми, які мали чітку ідеологічну мету: продовжити боротьбу за незалежну Україну в умовах еміграції. Водночас, опинившись у новому культурному та політичному середовищі, вони неминуче впливали на соціальну й культурну динаміку польського суспільства, збагачуючи його власним досвідом, ідеями та традиціями.

Однією з важливих форм прояву такого впливу стало створення українських політичних організацій, інституцій і культурно-освітніх ініціатив, які не лише згуртовували українську спільноту, а й вступали у публічний простір Польщі. До прикладу, уряд Української Народної Республіки в екзилі, який базувався у Варшаві та пізніше в Тарнові, мав розгалужену структуру, що включала дипломатичні, освітні, видавничі та навіть розвідницькі підрозділи. Його діяльність часто перетиналася з польською політикою, викликаючи як зацікавлення, так і напруження з боку польської влади.

Середовище українських політичних емігрантів активно продукувало друковану продукцію, яка була спрямована не лише на внутрішнє споживання, а й на зовнішній вплив. Газети, журнали, публіцистика висвітлювали події в Україні, аналізували європейську політику, дискутували про місце України в контексті міжвоєнної Європи. Такі видання, як «Тризуб», «Сурма», «Свобода», часто потрапляли до рук польських журналістів, науковців, опозиціонерів, сприяючи розумінню української справи зсередини. Поступово український політичний наратив став частиною ширшого польського дискурсу — зокрема серед ліберальних, соціалістичних і академічних кіл, які бачили в Україні потенційного союзника проти радянської експансії.

Наявність українських політичних емігрантів впливала також і на формування нової політичної культури діалогу та конфлікту в Польщі. Українські діячі намагалися не лише зберегти елементи самоврядування та політичного мислення, а й адаптуватися до польської правової системи. Вони створювали напівофіційні громадські об'єднання, товариства взаємодопомоги, студентські організації, які несли із собою моделі демократичного управління, дискусійної культури та толерантності. У цьому процесі польське суспільство змушене було реагувати: або обмеженням, або прийняттям і адаптацією цих форм. Навіть конфлікт — наприклад, через заборону українських демонстрацій або цензуру — був формою взаємодії, яка трансформувала обидві сторони.

Особливо помітним внеском української політичної еміграції в культурне розмаїття стало її інтелектуальне та наукове життя. Українські емігранти заснували низку наукових інституцій, що працювали у Польщі, зокрема Український науковий інститут у Варшаві, який за підтримки польського уряду став майданчиком для міжкультурної співпраці. Тут видавалися монографії, словники, літературні альманахи, проводилися конференції, що залучали і польських учених. Подібно діяла Українська господарська академія в Подебрадах (Чехословаччина), випускники якої часто працювали в Польщі, зокрема в Галичині, приносячи із собою модерні підходи до аграрної справи, економіки та кооперації.⁷¹

У цьому періоді формувалося і своєрідне перехрестя культур через спільні університети та академічні контакти. Українські студенти навчалися у Краківському, Варшавському, Львівському університетах, вступали в академічні дебати, друкувались у спільних збірниках. Поляки, своєю чергою, вивчали українську історію, літературу, фольклор — зокрема завдяки впливу українських професорів, таких як Іван Крип'якевич або Дмитро Дорошенко, які писали як для української, так і для польської аудиторії.

⁷¹ Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920-1939) / О.Вішка // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 11. – Острог: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. – с. 49

Ще однією важливою сферою культурного взаємопроникнення була політична публіцистика і література, в якій обидві сторони — українська еміграція та польська інтелігенція — взаємно коментували події свого часу. Наприклад, український публіцист Євген Маланюк, живучи в Польщі, писав не лише про національну ідентичність, а й критикував європейський політичний порядок, що знаходило відгук серед польських критиків та авторів. З іншого боку, польські ліберальні газети (як-от «Robotnik» чи «Nowa Reforma») давали голос українським авторам, публікували інтерв'ю з діячами еміграції, висвітлювали українське питання в міжнародному контексті. Українська цивільна преса підлягала нагляду з боку польської влади. Фінансові проблеми, брак друкарського обладнання та паперу в таборах, важкий доступ до інформації, обтяжливі табірні умови, часті зміни розміщення інтернованих (переведення), розпорошення цивільної еміграції, матеріальний дефіцит потенційних читачів, вимоги державної цензури — все це гальмувало розвиток української еміграційної преси в Польщі. Багато журналів видавалися лише кілька разів або навіть зникали після першого випуску, багато виходили нерегулярно. Середній час видання журналу становив трохи більше двох років. Найбільша кількість видань у групі, для яких можна визначити періодичність, — це тижневики, двотижневики та щомісячники (приблизно десятків кожного). Кілька видань були двомісячниками, щоквартальниками та щорічниками. Лише кілька журналів видавалися частіше, ніж раз на тиждень, і лише три з них були щоденними. Середні тиражі коливалися від 30-50 мімеографічних примірників у першій половині 1921 року до кількох сотень примірників з моменту придбання друкарських машин. Деякі рукописні журнали видавалися лише в кількох примірниках. У 1930-х роках деякі видання досягли тиражів 1000-2000 примірників.

Не менш важливим був вплив політичної еміграції на формування модерної української діаспори, яка у Польщі набувала нових ідентичностей. Тут, у середовищі політичного вигнання, українці часто переосмислювали свої національні концепти, зважували на досвід інших народів, адаптували західні моделі організації. Це саме у Польщі народжувалося покоління українців, що мислило в категоріях «європейської України», у якій політика, культура та самосвідомість мали діяти в унісон. І цей тип

мислення, без сумніву, мав вплив і на польське середовище, де націоналізм і консерватизм поступово поступалися місцем більш відкритим дискусіям у частині еліти.⁷²

Ставлення основних польських груп та регуляторні тенденції до українців та українського питання змінилися в період з початку 20 століття до початку Другої світової війни. На польське сприйняття української проблеми впливали різні фактори. Це можливо найважливіше значення спадщини Речі Посполитої. Політична нація, що формувалася в ній з 16 століття, мала мультикультурний та багатоетнічний характер, що, своєю чергою, призвело до того, що поляки ставилися до представників прикордонних народів патріархально. Прикордонна шляхта співчувала українцям та охоче використовувала їхню мову. Багато з них ставилися до неї як до своєї «приватної батьківщини». Можна припустити, що ставлення до українського питання, сформоване на той час, найбільшими польськими політичними групами, було певною мірою окреслювався крізь призму концепцій та планів, пов'язаних з поверненням незалежності. У цьому контексті українців здебільшого сприймали як потенційних «союзників» у боротьбі проти Росії, їх називали братами, їм приписували більш цивілізований характер, що черпав із західної традиції, яку протиставляли східній, азійській та деспотичній Росії.⁷³

Антиросійське ставлення, яке значною мірою пронизало польську політичну думку не лише в період розділів, а й у роки Другої Польської Республіки, вплинуло на те, як сприймали українців. Їхній образ трактувався інструментально – як певний елемент, постійно присутній у різних політичних концепціях, що стосуються бачення або майбутньої Польщі, або, в роки незалежності, її консолідації та зовнішньої безпеки. Водночас, як у польській літературі епохи романтизму, так і в політичній думці на межі 19-го та 20-го століть, при створенні образу українця посилялися насамперед на ідею братерства між Польщею та Україною у боротьбі проти окупанта Москви. Можна припустити, що до початку Першої світової війни саме цей мотив

⁷² Шляхом незалежності 1931, н 3, с. 187-194.

⁷³ Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тягар історії // Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1. – С. 83–111.

вирішально визначав образ українця, який формували всі, крім націонал-демократів, політичні групи.

Краківські консерватори розглядали русинське питання як предмет історичної суперечки між Польщею та Росією, і більше того, вони осмислювали його в широкій перспективі польської національної та державної ідеї. Вони звертали увагу на реальну небезпеку поглинання галицьких українців «російською владою». Вони рекомендували запровадити політику прив'язки русинів до поляків, перш ніж вони звернуться до Росії, яка, даючи їм «мимохідне задоволення і перевагу, потім поглине їх разом з нами». Таке міркування передбачало прийняття політики щодо русинів, пов'язуючи їх з польськістю, переконуючи їх у перевазі західної цивілізації над візантійською, і, як наслідок, надання певних поступок у сфері національного розвитку та формування почуття ідентичності.

Ставлення до українців як до братів і союзників у боротьбі проти російського окупанта та протиставлення їх москвинам також було характерним елементом політичної думки соціалістів, членів селянських партій та лібералів. Соціалісти бачили союзника своїх політичних інтересів у розвитку українського національного руху, рішуче протистояли москвофільським впливам і були його послідовними прихильниками.⁷⁴

Сприйняття українського питання як братерства та союзу також з'явилося в політичній думці галицьких демолібералів. Однак вони надали цим концепціям власного специфічного розуміння. Можна сказати, що демоліберали цікавилися українцями лише тоді, коли бачили в їхніх прагненнях «спільні прагнення», реалізацію національного інтересу, проте таким чином, що «не виключає спільного, кращого майбутнього». Вони, безсумнівно, були прихильниками примирення з українцями, але за умови, що це примирення допоможе «здобути національну силу». Демоліберали також бачили в українцях союзників у боротьбі проти Росії. На це вказував, серед інших, Константій Сроковський, журналіст, який симпатизував

⁷⁴W. Feldman, *Dzieje polskiej myśli politycznej 1864–1914*, wydanie drugie, z przedmową L. Wasilewskiego, Warszawa 1933, s. 359

демолібералам, прихильник Пілсудського в незалежній Польщі та визнаний експерт з національних питань. Він стверджував, що підтримка «всебічного розвитку русинів» насправді корисна з точки зору польської державної причини, оскільки пов'яже їх з Польщею проти Росії.⁷⁵

Демократичні ліберали наголошували на відмінностях між росіянами та українцями. Вони наголошували, що хоча росіяни в певному сенсі належать до Азії, українці є європейцями або принаймні мають європейський менталітет. Однак, що важливо, вони стверджували, що українці завдячують цими рисами полякам. Тенденція приписувати собі право навчати українців, показувати їм, що для них добре, зближувала демолібералів з консерваторами, особливо зі східної Галичини. Тенденція підкреслювати перевагу власної культури, позиціонувати власну націю своєрідний дороговказ у прагненні побудувати сучасне суспільство характеризував політичну думку як демолібералів, так і консерваторів.

По-перше, потрібно визнати, що українська політична еміграція 1920-х років була явищем масовим, вимушеним і значною мірою організованим. Після поразки визвольних змагань 1917–1921 років тисячі українських діячів — військових, політиків, науковців, культурних діячів — змушені були покинути територію радянської України й оселитися на еміграції, насамперед у Польщі, яка стала однією з головних країн-реципієнтів. Варшава, Львів, Перемишль, Краків та інші міста Другої Речі Посполитої стали новим осередком життя української інтелігенції. Це, безумовно, змінило етнокультурну й політичну мапу самої Польщі.

По-друге, українська еміграція мала значний інтелектуальний і культурний потенціал. Здебільшого це були освічені люди, які не просто інтегрувалися в місцеві середовища, а створювали свої окремі структури — видавництва, школи, культурні товариства, політичні організації. Вони активно публікувалися, вели політичну та просвітницьку діяльність, зберігали та розвивали українську ідентичність у вигнанні.

⁷⁵ Зайцев О. Спроба нормалізації польскоукраїнських відносин (1935–1938) // Третій міжнародний конгрес україністів. 26–29 серпня 1996 р. Історія. – Харків, 1996. – С. 116–121.

Така активність безпосередньо впливала на мультикультурне обличчя Польщі, зокрема в Галичині, де співіснували поляки, українці та євреї.

Третім важливим моментом є те, що політична еміграція мала не лише культурний, а й політичний вплив. Українські партії, які діяли на території Польщі — зокрема УНРівські структури, члени Української військової організації (УВО), згодом Організації українських націоналістів (ОУН), — були частиною загального політичного контексту країни. Польська влада по-різному ставилася до українських емігрантів: іноді підтримувала (особливо в антирадянському аспекті), іноді переслідувала, особливо коли діяльність емігрантів набувала радикального або підривного характеру. Це породжувало складну й неоднозначну взаємодію між еміграцією та польською державністю.

Український Таємний університет у Львові, створений у відповідь на заборону українцям здобувати вищу освіту рідною мовою, став унікальним явищем в історії національного освітнього руху. Спочатку він мав три факультети — філософський, правничий і медичний, а згодом відкрився ще й технічний факультет. Загалом в університеті було організовано 54 кафедри, на яких у 1921/22 академічному році навчалося 1 258 студентів.⁷⁶ Філософський та правничий факультети забезпечували повний чотирирічний курс навчання, тоді як медичний і технічний факультети могли запропонувати лише два початкові роки, після чого студенти змушені були продовжувати освіту за кордоном.⁷⁷

Попри підпільний характер закладу, його викладацький рівень був настільки високим, що закордонні університети — зокрема в Західній Європі — визнавали прослухані в ньому курси на рівні з програмами власних вищих шкіл. Це підтверджувало авторитет українського Таємного університету як справжнього академічного осередку, що дбав не лише про освіту, а й про збереження української національної ідентичності.

⁷⁶ Мудрий В. Український Університет у Львові (1921-1925) - Нюрнберг, 1948, с. 5

⁷⁷ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів Т. 1: 1920-1939 - "Українське Видавництво", Мюнхен, 1986 – с. 52

Першим ректором університету став знаний науковець проф. д-р Василь Щурат, якого згодом змінив проф. д-р Маріян Панчишин — видатний лікар і громадський діяч. Навчання проводилося в умовах глибокої конспірації: лекції читалися в приміщеннях українських установ, а іноді навіть у приватних оселях професорів, щоб уникнути переслідувань з боку польської влади.

Однак репресивна політика польської держави не обмежувалася лише офіційною забороною відкриття українського університету. Влада вела систематичну боротьбу проти діяльності закладу: організовувала обшуки, арешти, стеження, допити. Студенти й викладачі опинялися під постійним тиском. Понад сотню студентів було затримано на терміни понад рік, а пошуки приміщень, де проводилися заняття, перетворилися на звичне явище. Незважаючи на ці труднощі, університет продовжував функціонувати як символ національного спротиву й духовної незламності, виховуючи нове покоління української інтелігенції.⁷⁸

У міжвоєнний період молода українська модерна нація зазнала величезних людських і культурних втрат насамперед в СРСР. У цьому разі певні умови для розвитку українського національного життя, які склалися в Польщі, трактували швидше як ознаку “слабкості” цієї держави, ніж її прагнення піти на поступки українцям. Політика польських урядів щодо українців постійно “зашпортувалася” на справі “історичного права” Польщі на землі з переважанням українського населення. Польські уряди постійно хиталися між політикою “національної” чи “державної” асиміляції українців, а серед поляків зміцнювався стереотип “польськості” цих земель і образ українця як “бунтівника” і “різуна”, не здатного до конструктивної співпраці. Не останню роль відігравали й старі міфи ХІХ ст. про українців як “штучний витвір” австрійських або німецьких шовіністів. Український національний рух, який унаслідок крайніх репресій проти нього в СРСР витіснений у Польщу й еміграцію, був змушений шукати союзника серед тих держав, які виступали за зміну status quo на континенті, в ході якої міг з’явитися шанс утворення незалежної України. Німеччина здавалася українським самостійникам такою силою, яка здатна підтримати

⁷⁸ Там же, с. 53-54

український національний рух. Орієнтація на нацистську Німеччину виявилася великою стратегічною помилкою українських націоналістів, яка невдовзі скомпрометувала їх в очах світової громадськості і поставила в умови ізоляції на міжнародній арені. Вона послугувала додатковим аргументом для польського політикуму в справі звинувачень українців у колаборації з майбутнім агресором.

Водночас можна сказати, що українська еміграція не була однорідною. Вона складалася з кількох політичних таборів — націоналістів, соціалістів, лібералів, республіканців, монархістів тощо. Ці групи часто ворогували між собою, що ускладнювало формування єдиної української емігрантської позиції в Польщі. Незважаючи на спільне походження й мету — відновлення незалежності України, між ними точилася боротьба за лідерство та ідеологічну першість. Це частково послаблювало їхній загальний вплив, але водночас сприяло політичному плюралізму в середовищі самої польської еліти, яка змушена була рахуватись із багатьма українськими голосами. Не менш важливою була й освітня роль української еміграції. У Польщі функціонували українські школи, гімназії, вищі навчальні заклади. Створювались бібліотеки, архіви, дослідницькі осередки. Українські професори читали лекції в польських університетах, перекладали українську літературу, брали участь у міжнародних конференціях. Таким чином, українці внесли свій внесок у розвиток академічного та наукового життя Польщі міжвоєнного періоду. Університетські кола, особливо у Львові та Кракові, стали платформами для культурного діалогу.⁷⁹

Політика керівних кіл міжвоєнної Україна і Польща в XX столітті: від конфліктів до порозуміння Польщі не враховувала національних та соціальних інтересів української меншини. Навіть після державного перевороту 1926 р. і приходу до влади пілсудчиків, прихильних до ідеї незалежної України, ключової для безпеки Польщі, національна політика влади не зазнала суттєвих змін: ендецька за змістом політика національної асиміляції була замінена санаційною політикою державної асиміляції.

⁷⁹ В. Мудрий. Боротьба за огнище української культури на західних українських землях, Львів, 1923 – с. 30-31

Після багатьох спроб польської влади порозумітися з політичними представниками галицьких українців на засадах державної асиміляції (визнання приналежності західноукраїнських земель до Польської держави), знайти компромісу не вдалося, насамперед через небажання польської сторони надати хоча б елементи територіальної автономії південно-східним воєводствам, де переважало українське населення, але також і через антиукраїнські настрої переважної частини польського населення цих теренів, котре не погоджувалося на жодні поступки українцям. Не випадково один з активних прихильників польсько-українського порозуміння граф Я.С. Лось у листі до львівського воєводи Ружнецького в серпні 1932 р. писав, що для досягнення згоди між українцями і поляками треба “викорінити шовінізм з польського суспільства, яке на 75 відсотків ним заражене”.⁸⁰

Аби поліпшити польсько-українські відносини у Східній Галичині, аналітики відділу національностей пропонували перехопити ініціативу у ворожих до Польщі українських політиків та іноземних держав і зробити все, аби низи українського суспільства вимагали від своєї політичної еліти співпраці з польським урядом.⁸¹

Підтримка правлячого режиму галицькими українцями на той момент не дала б уряду додаткових політичних дивідендів для протидії польській опозиції. Навпаки, вона могла б підставити його під удар опозиційних польських ультра націоналістичних ендеків. Окрім того, відкритий польсько-український союз у Східній Галичині значно ускладнив би польсько-українські відносини через виправдані побоювання радянської сторони щодо антирадянської спрямованості українського руху в Польщі. Урядові заходи в українському галицькому питанні були покликані тільки пом’якшити ситуацію, забезпечити для українського суспільства базові умови позитивного розвитку в межах польської держави і не допустити надмірної ескалації польсько-українського протистояння. Більше реальних шансів на успіх на початку 1930-х рр. мало негласне налагодження співпраці на антирадянській

⁸⁰ Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українськопольської нормалізації 1935 р. // *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. – Toruń, 1997. – S. 431–454.

⁸¹ Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930ті рр.) –К.: Основа, 2009. – 280 с.

платформі між українськими легальними воєнізованими організаціями і польською армією.⁸²

Стало очевидно, що українська еміграція відігравала також роль у формуванні громадської думки в Польщі щодо українського питання. Через пресу, публічні виступи, памфлети, меморандуми — українці доносили до польського суспільства власне бачення історії, національного питання, державного устрою, проблем міжнаціональних відносин. Це, звісно, не завжди призводило до позитивної реакції з боку польської влади чи громадськості, але принаймні сприяло підвищенню обізнаності. Разом з тим, не можна оминути й ті труднощі, з якими стикалась українська еміграція. Її статус у Польщі був діячів. Польська держава, яка сама на той час боролася з внутрішніми загрозами та національними меншинами, часто бачила в українцях загрозу для єдності країни. Тому політика щодо українських емігрантів часто була репресивною, особливо в періоди політичної напруги. Проте, незважаючи на ці обставини, емігрантські структури не лише зберігалися, а й розвивалися, що свідчить про їхню життєздатність. Також хочу відзначити, що українська політична еміграція вплинула на формування нового покоління українців у Польщі. Багато дітей та молоді, вихованих у родинях емігрантів, отримали національно-патріотичне виховання, долучились до студентських організацій, брали участь у культурному житті. Таким чином, еміграція заклала основи майбутньої української громадськості, яка згодом продовжила боротьбу за національні права вже в нових історичних умовах.

Підсумовуючи все вище викладене, я можу зробити головний висновок: українська політична еміграція 1920–1930-х років мала суттєвий вплив на суспільне, культурне й політичне розмаїття Польщі міжвоєнного періоду. Вона була важливим фактором, який одночасно формував українську національну ідентичність у вигнанні та впливав на багатонаціональний ландшафт польської держави. Попри всі труднощі, репресії й внутрішні суперечності, ця еміграція зуміла залишити по собі помітний

⁸² Sprawy narodowosciowe. 1930. № 2. с. 234

слід, і її досвід є цінним для розуміння як української, так і польської історії XX століття.

ВИСНОВОК

У період 1917–1920 років перед українським народом відкрився, здавалося б, безпрецедентний шанс реалізувати багатовікову мрію — створити власну незалежну, національну державу. В умовах розпаду великих імперій, Першої світової війни, революційних подій та загальної дестабілізації у Східній Європі, українці вперше за століття отримали можливість взяти свою долю у власні руки. Проте історичні обставини виявилися надзвичайно складними: щойно відроджена українська державність була оточена з усіх боків ворожими силами — як більшовицькою Росією на сході, так і відновленою Польщею на заході. Не отримавши рішучої підтримки від міжнародної спільноти, українські збройні формації опинилися у стані виснаження, а сама ідея самостійної України — під загрозою знищення. Унаслідок військово-політичної поразки українських визвольних змагань, значна частина українських земель була поглинута більшовицьким Радянським Союзом і міжвоєнною Польщею. В обох випадках український народ опинився під гнітом чужої влади, позбавлений можливості самостійно визначати власне політичне та культурне майбутнє. Якщо радянська влада одразу вдалася до терору, репресій, колективізації та нищення української інтелігенції, то польська — вдалася до методичного й водночас жорсткого курсу на асиміляцію, спрямовану на послаблення національної самосвідомості українців.

Після поразки визвольних змагань значна частина політичної, військової та інтелектуальної еліти змушена була залишити Україну й оселитися у різних країнах Європи — зокрема, в Польщі, Чехословаччині, Австрії, Франції та Німеччині. В еміграції формувалися політичні осередки, видавалися часописи, монографії, публіцистика, діяли студентські організації, культурні товариства та урядові структури в екзилі, які намагалися репрезентувати інтереси українського народу на міжнародному рівні. Еміграція стала тим духовним містком, який зберіг тяглість української ідентичності в умовах бездержавності та асиміляційного тиску з боку окупаційних режимів. Саме в еміграційному середовищі зароджувались концепції, які згодом вплинули на нові покоління українських патріотів. Хоча політична

еміграція часто була роздрібненою та внутрішньо конфліктною, її роль у формуванні ідеї української нації як європейського політичного суб'єкта важко переоцінити. Ідея державної незалежності України, попри поразку в 1920-х, ніколи не згасала — вона жила в еміграційних осередках, публікаціях, у нових поколіннях українців, які переймали ідеї своїх попередників і згодом стали рушійною силою у боротьбі за свободу.

Польська держава, проводячи офіційно антиукраїнську політику, намагалася не лише обмежити вплив українських політичних і громадських сил, а й поступово звести українську ідентичність до культурної периферії. Політика полонізації, латинізації та окатоличення західноукраїнських земель проводилася систематично. При цьому слід визнати, що у поляків були підстави для недовіри до українців. Події польсько-української війни 1918–1919 років залишили по собі глибоку рану, а ідея самостійної української держави не зникла з українського політичного горизонту. Поляки побоювалися, що українці й надалі розглядатимуть польську присутність на своїх землях як окупацію, а тому прагнутимуть реваншу. У цих умовах серед українського населення, зокрема молоді, активізувалися націоналістичні рухи. Вони не бачили сенсу в безплідних компромісах і не вірили в ефективність парламентаризму, який лише маскував дискримінацію. Українські націоналісти вважали, що права українців не можуть бути об'єктом торгу в польському сеймі, де домінували польські партії, схильні до шовіністичної риторики. Хоча певні українські політичні сили, зокрема УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання), намагалися шукати компроміси і мирні шляхи вирішення конфлікту, ці спроби поступово втратили довіру серед широких народних мас. Багато хто сприймав такі кроки як ознаку слабкості або й зради.

У відповідь українські націоналісти почали формувати паралельні інституції, проводити просвітницьку діяльність, створювати молодіжні організації, жіночі об'єднання — зокрема «Союз українок», який відіграв важливу роль у формуванні громадянської свідомості українських жінок. Водночас радикальні сили, як-от УВО (Українська військова організація), а згодом і ОУН (Організація українських націоналістів), вдавалися до збройних акцій, саботажу та політичних вбивств,

прагнучи дестабілізувати польську адміністрацію та нагадати світові про існування українського питання. Фундаментом для світоглядного оформлення українського націоналізму стали ідеї Дмитра Донцова, який, спираючись на європейських мислителів — Фрідріха Ніцше, Жоржа Сореля, Карла Гегеля — сформулював концепцію «інтегрального націоналізму». Нація, за Донцовим, — це не лише спільнота за мовою чи культурою, а передусім воля до творення, духовна енергія, яка не визнає поразок. Донцов закликав до формування «народу-переможця», який не просить милостині у великих держав, а здатен сам утвердити себе у світі. Хоча сам Донцов не зумів остаточно сформулювати чіткої політичної програми, його ідеї лягли в основу ідеології ОУН і надихнули ціле покоління борців.

Ситуація на Волині, як і в інших західноукраїнських регіонах, залишалася напруженою протягом усього міжвоєнного періоду. Політика польських урядів залишалася послідовно антиукраїнською. Навіть така фігура як волинський воєвода Генрик Юзевський, який спробував пом'якшити державний курс і шукати компроміси з українською елітою, виявився нездатним змінити загальний вектор політики. Утиски, обмеження в освіті, релігійному житті, дискримінація на державній службі — усе це штовхало українське населення до все більшого розчарування і радикалізації. Напередодні Другої світової війни польсько-українські взаємини досягли критичної точки. Відносини між поляками й українцями були далекими від рівноправних — це були відносини домінатора і підлеглого. Польська держава виступала не як гарант стабільності, а як чинник, що посилював напругу. Українці намагалися добитися або бодай елементарної рівноправності, або ж повного політичного визволення територій, які вважали своїми історичними землями.

Варто при цьому наголосити, що становище українців у Польщі, попри утиски, все ж було кращим, ніж у радянській Україні. Вони не зазнали масових репресій, депортацій, голодомору та тоталітарного терору в таких масштабах, як їхні брати й сестри під владою Сталіна. Польська держава, попри авторитарні тенденції, залишалася порівняно демократичною, з елементами парламентської системи, що давало українцям мінімальні, але все ж легальні засоби захисту своїх прав. Українська державницька ідея залишалася спільною для більшості політичних сил — лише

шляхи її досягнення розрізнялися. Помірковані партії на кшталт Української селянської партії або Українського союзу національної праці прагнули бодай культурної автономії в межах Польщі. Натомість націоналісти, натхненні ідеологією Донцова, не погоджувалися на компроміси — вони вимагали повноцінної незалежної держави. УВО, а згодом і ОУН, стали символами українського спротиву як польському пануванню, так і майбутній загрозі зі сходу — від СРСР.

Уся ця складна й драматична історія міжвоєнного періоду свідчить про те, що боротьба за українську державність ніколи не припинялася. Вона жила в політичних ідеях, культурних ініціативах, у просвітницькій діяльності, у підпільній боротьбі. І хоча ті події давно стали частиною минулого, іронія історії полягає в тому, що сьогодні українці знову змушені боронити свою державу, культуру й історію — але вже не проти поляків, а разом з ними. Минуле, яке колись роз'єднувало, тепер стало основою для нового союзу, побудованого на взаємній повазі та спільних цінностях свободи й незалежності.

Ідея державництва була спільною як для націоналістичних організацій, так і для пропольських українців. Тільки якщо партії по типу Української Селянської партії або ж Українського союзу національної праці змирилися з польською позицією щодо українців та вимагали хоча б звичайної автономії (що теж було б прогресом), націоналісти з організацій УВО та Союзу молоді підтримували ідеї Донцова щодо створення повноцінної держави. Також певним каталізатором активності націоналістів стало поступове розчарування в УНДО, яка замість представлення інтересів українців в польському сеймі, поступово йшла на зближення з польською владою. А діяльність УВО не обмежувалась тільки збройною боротьбою та влаштуванням силових акцій, а й просвітницькою діяльністю, надіючись передати свої ідеї українській молоді. «Союз українок» боровся за об'єднання українських жінок, захист їхніх прав та забезпечення участі в громадському житті краю, а націоналістичні спільноти молоді проводили агітаційну та просвітницьку діяльність серед українців Польщі.

Ідея побудування української держави завжди була головною серед українців і простягається через всю нашу історію. А сьогодні українцям доводиться знову

захищати нашу державу, історію та культуру, але вже пліч-о-пліч з польським народом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела:

1. Bełcikowska, A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce / Alicja Bełcikowska; | Dom Książki Polskiej, Hurtownia dla Księgarzy i Wydawców. Warszawa, 1925. 1086 с.
2. Feldman W. Dzieje polskiej myśli politycznej 1864–1914, wydanie drugie, z przedmową L. Wasilewskiego, Warszawa 1933, с. 359
3. Sprawy narodowosciowe. 1930. № 2. S. 234
4. Вісти УЦК в Польщі 1923, н 1, с. 1-3, 1927, н 18-19, с. 62-63
5. Д. К. Наші цілі / [Д. Донцов] // Заграва. – 1923. – № 1.
6. Довкола університетського питання // Заграва. – 1923 - № 6
7. Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. — Львів: Нове життя, 1926. 255 с.
8. Донцов Д. Чи ми фашисти? // Заграва. – 1923. – № 7
9. З нашої преси // Заграва. – 1923. – № 3
10. Лозинський М. З Новим роком 1924 : теперішній стан будови Української Держави і задачі західно-українських земель / Михайло Лозинський. – Женева: Наклад авт., 1924. – 75 с.
11. Магалеvський Ю. 10 літ Українського товариства допомоги емігрантам з України, Дніпро 1932, с. 116
12. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН : Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / В. Мартинець. — 1949. — 349 с.
13. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури на західніх українських землях, Львів, 1923 – с. 131
14. Онацький Є. Фашизм і ми (З приводу статті проф. Мицюка) Фашизм і ми // Розбудова Нації, 1929 - Ч. 12.
15. Тижневик «Тризуб» (Париж–Варшава, 1925–1930)
16. Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі (Переклад стенограми відчиту уладженого «Інститутом дослідів національних справ» у Варшаві 12. IV. 1929). – Львів: Накладом автора, 1929. – 48 с.

17. Томашівський С. Наша чільна партія у власному зеркалі: Критичні замітки. – Львів: Накладом автора, 1929. – 62 с.
18. УВО: видання Пропагандивного Відділу Української Військової Організації // Є. Філь (упорядкування), ВФ «Відродження» // Дрогобиич, 2007. - 92 с.
19. Шляхом незалежности 1931, н 3, с. 187-194.

Література:

20. Kulińska L. Terroryzm w II RP - Ukraińska Wojskowa Organizacja i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów // Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka / 2016 – 22 с.
21. Stoczewska B. Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej / Kraków, 2013. – 392 с.
22. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави 1918 – 1926 рр./ монографія / Леся Алексієвець. – Тернопіль, 2006. – 448 с.
23. Армстронг Д. Український націоналізм. Факти та дослідження. / Пер. П. В. Бехтін. — М.: Центрполіграф, 2008. — 368 с.
24. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух / О. Баган. — Дрогобиич : Відродження, 1994. — 192 с.
25. Бойко Ю. Ідеологічні основи українського націоналізму // Організація Українських Націоналістів 1929-1954 – 1955 – с. 71
26. Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920-1939) / О.Вішка // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 11. – Острог: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. – 47-57 с.
27. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. [Навч. посібник]. - Київ: Генеза, 1996. – 360 с.
28. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм: Пер. з англ. — К.: Таксон, 2003. — 300 с.
29. Загребельний І. Contra spem spero: теоретичний розвиток перспектива, 2012
30. Зайцев О. Українська Народна Трудова Партія (1919–1925) // Україна модерна; Львів : Критика, 2002. – №7, 69 – 90 с.

31. Зашкільняк Л., М. Крикун. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
32. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Георгій Касьянов. – Київ: Либідь, 1999. – 352 с.
33. Кобильник Р. Український і польський націоналізм 20 – 30-х рр. ХХ ст.: початок протистояння / Р. Кобильник // Галичина. - 2017. - Ч. 29-30. – 36-43 с.
34. Красівський О.Я. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польськоукраїнських стосунків / Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. Львівський філіал. – Львів: ЛФ УАДУ, 2000. – 416 с.
35. Левчук І. С. Діяльність польських, українських та єврейських жіночих організацій в Другій Речі Посполитій: компаративний аналіз. – Дисертація – Рівненський державний гуманітарний університет; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2018 – 257 с.
36. Лисенко Н. Погляд у минуле, Український альманах, Варшава 1998, с. 144
37. Марчук. О Просвітницька діяльність «Союзу українок» на Волині на початку ХХ століття. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. № 2 (12). Рівне: РВЦ МEGY ім. акад. С. Дем'янчука. 2014. - 117-124 с.
38. Мацкієвіч С. Історія Польщі від 11 листопада 1918 до 17 вересня 1939 рр. – Лондон, 1941. – с.106
39. Мірчук П. Нарис історії ОУН (1920-1939). – Львів, 2007 – 1006 с.
40. Мудрий В. Український Університет у Львові (1921-1925) - Нюрнберг: Видавництво «Час» - 1948. – 59 с.
41. Новіцька Ю. Національна політика Другої Речі Посполитої. Intermarum: історія, політика, культура, 2014 – Вип. 1. – 10 с.
42. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920—1922) / О. Дарованець // Український визвольний рух: наук. зб. — Львів, 2007. — Збірник 11. — С. 5-60.
43. Патриляк І. Проблема державності в ідеологічних концепціях і програмних документах українських націоналістів у роки Другої світової війни. Військово-

- історичний меридіан. Електронний науковий журнал. – Вип. 1 / Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Інститут історії України НАН України. – К., 2013. – 13 с.
44. Соляр. І. УНДО і Польща в 1928–1930 рр.: пошук шляхів порозуміння / І. Соляр // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. — Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. — Вип. 17. — 177 – 187 с.
 45. Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет: з історії розвитку ідеології українського націоналізму / М. Сосновський. – New York : Trident International, 1974. – 418 с.
 46. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному наświetленні / М. Стахів. – Нью-Йорк; Детройт; Скрантон, 1954 – 104 с.
 47. Український націоналізм: становлення у міжвоєнну війну: [монографія] / Марія Мандрик; Фундація ім. О. Ольжича в Канаді. – Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. – 388 с.
 48. Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930ті рр.) –К.: Основа, 2009. – 280 с.
 49. Футала В. Діяльність українських політичних сил у міжвоєнній Польщі (1921–1939): проблеми і напрями наукових дослідження. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: [зб. наук. праць / відп. ред. М. Литвин] / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2010-2011. – Вип. 3-4. – 268 – 291 с.
 50. Футала В. Українське питання у міжвоєнній Польщі: польський дискурс. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – Ч. 1. – 10 с.
 51. Футала В. Український націоналізм 1920–1930-х рр. на порівняльному тлі інших європейських націоналізмів: історіографічні оцінки та судження / Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія, 2019 – 38-63 с.

52. Юрчук О. Національне питання у міжвоєнній Польщі: погляд польських консерваторів / О. Юрчук // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - 2010. - Вип. 19. – 119-136 с.